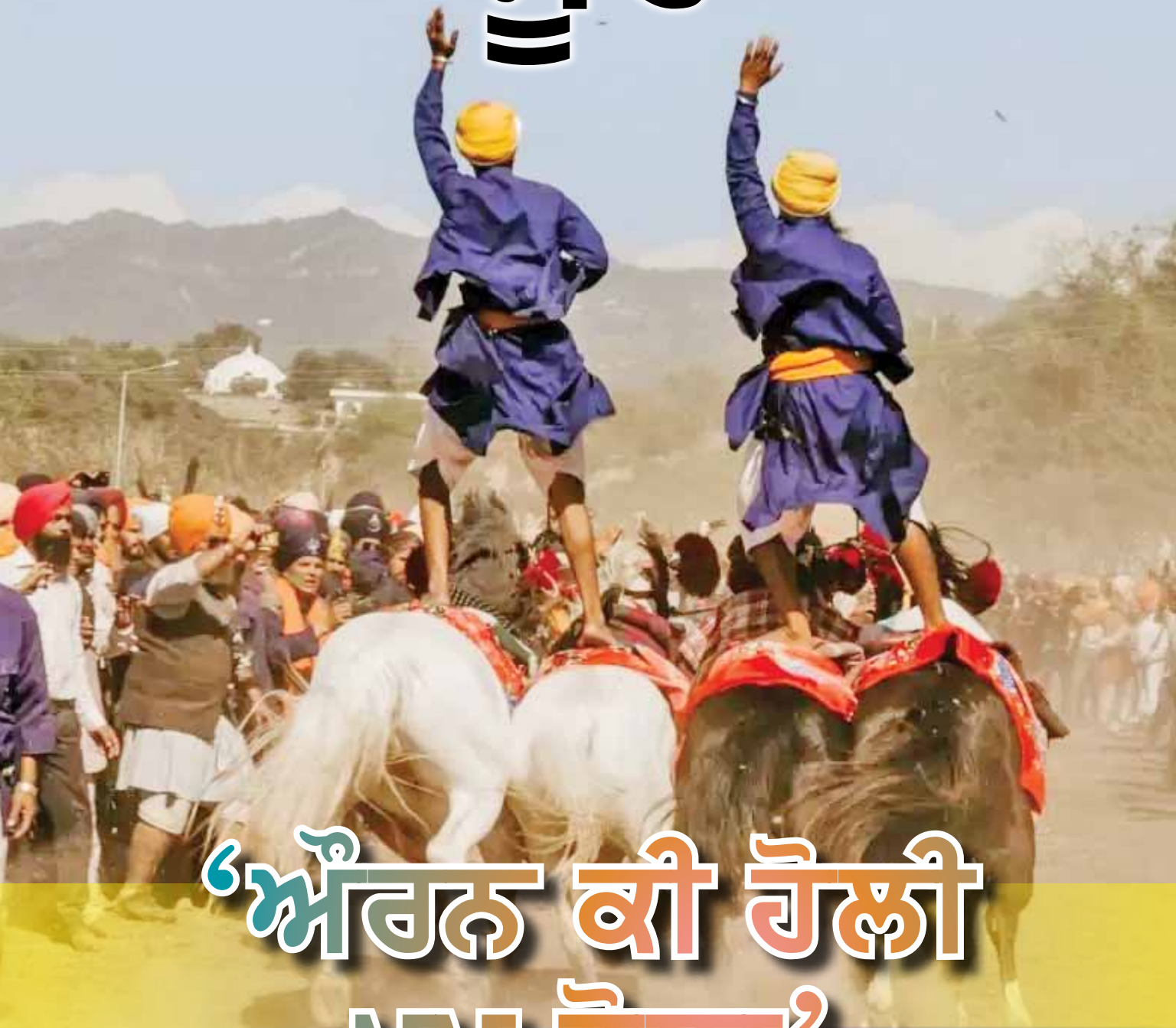

ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੁਰਾ

‘ਅੰਰਨ ਕੀ ਹੋਲੀ
ਮਮ ਹੋਲਾ’

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ 'ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ' ਲਈ ਚੰਦਾ ਅਤੇ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਬੈਂਕ ਜ਼ਰੀਏ ਵੀ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

Name of Account: SO KAHİYAT HAI SOORA
Name of Bank: Bank of Baroda
Branch: Sector 59, Mohali. (Punjab)
Account No: 36770200000150
Swift Code: BARBINBBCHD
IFSC Code: BARB0SECMOH

ਚੰਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ

'ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ' ਦੇ ਪਾਠਕ ਜਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ/ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਅਸੀਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦੋਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਮੌਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ/ ਸਾਡੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ/ ਬੈਂਕ ਖ਼ਾਤੇ ਵਿਚ ਚੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ 'ਚ ਜੇਕਰ ਆਪ ਚੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਭੇਜਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫ਼ੋਨ ਨੰਬਰ : 93577-23874 'ਤੇ ਫ਼ੋਨ ਕਰਕੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ ਜੀ।

'ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ' ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਜਾਂ ਸੁਝਾਅ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਵਟਸਐਪ ਨੰਬਰ : +91-93577-23874 'ਤੇ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਹੋ।

See Online Edition :

www.akjmagazine.com

www.facebook.com/skhssoora

ਹੁਣ 'ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ' ਤੁਸੀਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਤ ਵੈੱਬਸਾਈਟ www.akj.org 'ਤੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਹੋਲਾ

'ਹੋਲੀ' ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਤੇ 'ਹੋਲਾ' ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੌਸਮੀ ਤਿਓਹਾਰ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਫ਼ਗਣ ਸੁਦੀ ੮ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਹੋਲਾ' ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਚੇਤ ਵਦੀ ੧ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ੋ-ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤਿਓਹਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਥੇ 'ਹੋਲੀ' ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਰੰਗ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੇਡ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪੰਧ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਖੇਡੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੇ ਸੁਲਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

SO KAHİYAT HAI SOORA

(Monthly)

RNI NO: PUNPUN/2015/61118

Volume 9

Issue 03

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ

‘ਹੋਲੀ’ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਤੇ ‘ਹੋਲਾ’ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਫ਼ਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ੮ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਹੋਲਾ’ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਚੇਤ ਵਦੀ ੧ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜੋਸ਼-ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ।

ਹਰਿ ਨਾਮ ਰੰਗ-ਰਾਤੇ, ਮਹਾਂਬਲੀ ਜੋਧੇ, ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਵੀ ਨਾ ਝੁਕਾ ਸਕੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਸਕੀ, ਉਹ ਨਾਮ ਦੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਇਆ-ਰੂਪ ਚੋਲਾ ਨਾਮ ਦੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ-ਕੰਤ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਕਟ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਭੈ ਕਾਹਦਾ? ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੀ ਵਰ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਭੈਣ ਹੋਲਿਕਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਅਗਨ-ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ‘ਜਲੇ ਨ ਡੁਬੈ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕਾ ਰਾਖਾ ਹੋਇ ਰਘੁਰਾਇਆ ॥੩॥’ (ਭੈਰਉ ਮ. ੩, ਅੰਗ : ੧੧੩੩)

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਗਨ-ਕੁੰਡ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਬਚ ਨਿਕਲਿਆ, ਪਰ ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੋਂ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਲਿਕਾ ਸੁਆਹ ਦਾ ਢੇਰ ਬਣ ਗਈ। ਇਸੇ ਹੋਲਿਕਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸੁਆਹ ਉਡਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਲੀਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਰੁੱਤ ਆਉਣ ਦੇ ਅਰੰਭ ਸਮੇਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਗੁਲਾਲ ਨਾਲ ਰੰਗਣੇ ਅਤੇ ਚਾਓ ਮਲ੍ਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਣ ਤੇ ਨੱਚਣ-ਕੁੱਦਣ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਆਉ ਭਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਫੇਰ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਗੜਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਮਿਟੀ-ਘੱਟੇ ਤੇ ਕੋਲੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖ ਉਡਾਉਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਗੰਦਗੀ ਉਛਾਲਣ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੱਚੇ-ਕਸ਼ੁੰਭੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭੁੱਲੀ ਲੋਕਾਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਈ।

ਮੇਰੇ ਰੰਗਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਇਸ ਗਿਰਾਵਟ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦੇ ਚਲੂਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਦੇ ਅਲੌਕਿਕ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ। ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਦੁਆਰਾ ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, “ਹਮਲਾ ਅਤੇ ਜਾਯ ਹਮਲਾ। ਹੱਲਾ ਅਤੇ ਹੱਲੇ ਦੀ ਥਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਯੁਧ ਵਿਦਯਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਗੀਤ ਚਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ। ਕਲਗੀਧਰ ਆਪ ਇਸ ਮਸਨੂਈ ਜੰਗ ਦਾ ਕਰਤਬ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਸਿਖਯਾ ਦੇਂਦੇ ਸੀ, ਅਰ ਜੋ ਦਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ।”

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਚੇਤਰ ੧ ਨੂੰ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਖੇਡਣ ਦੀ ਇਹ ਗੀਤ ਚਲਾਈ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਰੰਗ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ‘ਮਹੱਲਾ’ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੀਰ ਰਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਉਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੋਲੀ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਿਰਾਲਾ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸਾ ‘ਹੋਲਾ’ ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਮਹੱਲਾ’ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।

ਸਰਪ੍ਰਸਤ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਏ
ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ।

ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਭਾਈ ਮਨਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਭਾਈ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ

ਭਾਈ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ,
ਭਾਈ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ,
ਭਾਈ ਹਰਮੋਹਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੋਹਾਲੀ,
ਭਾਈ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੈਨਕੂਵਰ।

ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ

ਮਕਾਨ ਨੰਬਰ : 532, ਫੇਜ਼-3ਬੀ1, ਐੱਸ. ਏ. ਐੱਸ. ਨਗਰ, (ਮੋਹਾਲੀ)
ਪਿੰਨ : 160059
ਫੋਨ ਨੰਬਰ : 93177-53202
e-mail : akjmagzine@yahoo.com

Printed & published by Satinder Pal Singh on behalf of Satinder Pal Singh, Printed at Majestic Printing Press Bay Shop No.7, Near Chawla Nursing Home Phase 7, S.A.S. Nagar Mohali and published from H. No 532, Phase-3B1, S.A.S. Nagar, Mohali.
EDITOR: TALWINDER SINGH BUTTAR

ਬੇਨਤੀ

ਹਥਲਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਰੱਚੀ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾਵੇ ਜੀ।

ਚੰਦਾ

ਭਾਰਤ : ਸਾਲਾਨਾ 200 ਰੁਪਏ, ਤਿੰਨ ਸਾਲ 500 ਰੁਪਏ, ਪੰਜ ਸਾਲ 800 ਰੁਪਏ, ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ 2000 ਰੁਪਏ
ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ : ਸਾਲਾਨਾ 2000 ਰੁਪਏ, ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ 15,000 ਰੁਪਏ
ਚੰਦੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੀ।

ਜਾ ਕਉ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਗੋ ਇਸੁ ਜੁਗ ਮਹਿ

ਅੰਕ : ੩

ਸਾਲ : ੯

ਮਾਰਚ ੨੦੨੩

ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ
ਸੂਰਾ

ਫੱਗਣ-ਚੇਤ, ੫੫੫ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ

ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਛਾਪਣ ਦੀ ਪੂਰਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ‘ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ’ ਜਾਂ ਜਥੇ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਨ-ਬਿਨ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਨਿਆਂਪੇਤਰ ਸਿਰਫ ਅਜੀਤਗੜ੍ਹ (ਮੁਹਾਲੀ) ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ

- * ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਲਈ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ, ਰੂਹਾਨੀ/ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ‘ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ।
- * ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲੇਖ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ‘ਤੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਟਾਈਪ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 10 ਤਰੀਖ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ ਜੀ।
- * ਲੇਖ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੋਧ ਕੇ ਭੇਜੋ ਜੀ।
- * ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਜਨਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਲਾਭਦਾਇਕ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਾਹਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਸੂਝਵਾਨ ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਸਵਾਗਤ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਿਖ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਧੁਰ ਸੱਚਖੰਡ ਵਾਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਮੌਤ ਥੀਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਰੂਹ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

-ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਮਤਿ ਗੌਰਵਤਾ-੭੧ ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	06
‘ਅੰਰਨ ਕੀ ਹੋਲੀ ਮਮ ਹੋਲੀ’ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ	09
੧੮੫੭ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਤੇ ਸਿੱਖ	12
ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਅੰਦਰ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ	16
ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ‘ਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ	18
ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ	22
ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਭਾਈ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	25
ਉਸ ਦਿਨ ੨੯ ਮਾਰਚ ਸੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ	26
ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ*	29

ਸਲੋਕੁ ਮ. ੧ ॥
ਕਲਿਕਾਤੀਰਾਜੇਕਾਸਾਈਧਰਮੁਪੰਖਕਰਿਉਡਰਿਆ ॥
ਕੂੜੁਅਮਾਵਸਸਚੁਚੰਦ੍ਰਮਾਦੀਸੈਨਾਹੀਕਹਚੜਿਆ ॥
ਹਉਭਾਲਿਵਿਕੁੰਨੀਹੋਈ ॥ ਆਧੇਰੈਰਾਹੁਨਕੋਈ ॥
ਵਿਚਿਹਉਮੈਕਰਿਦੁਖੁਰੋਈ ॥ ਕਹੁਨਾਨਕਕਿਨਿਬਿਧਿਗਤਿਹੋਈ ॥੧ ॥
(ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ ਤਥਾ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਕ : ੧੪੫)

ਅਰਥ ਵਿਚਾਰ

ਛੁਰੀ (ਕਾਤੀ) ਰੂਪ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਕਸਾਈ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪੰਖ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੂੜ ਰੂਪੀ ਮੱਸਿਆ (ਛਾਈ ਹੋਈ) ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਚੰਦ ਕਿਤੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ (ਸੱਚ ਨੂੰ) ਭਾਲ ਕੇ ਵਿਕੁੰਨੀ, ਭਾਵ; ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਪਰ ਇਸ (ਕੂੜ ਰੂਪੀ ਮੱਸਿਆ ਦੇ) ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਦੁਖ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਲਾ ਕੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ (ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ) ਕਿਸ ਬਿਧਿ (ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ) ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਰਾਜਿਆਂ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਸਾਈ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਭਾਵ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸਾਈ ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਛੁਰੀ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜੁਲਮੇ-ਸਿਤਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਜੁਲਮੇ-ਸਿਤਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਸਹਾਰੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਰਮ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਕੂੜ ਦਾ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਮੂਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹਨੇਰਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਦੁਖ ਕਰਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਖੂਬ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਮੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਹੁਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਧਰਮ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸੱਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਧਰਮ ਹਿੱਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਮੁਢਾਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਧਰਮ ਦੀ ਸਦਾ ਹਾਨੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜੇ, ਰਿਖੀਆਂ-ਮੁਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਤੋਂ ਸਾਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਅੱਜ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ-ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਪਰ ਧਰਮ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਦਬਾਓ ਖੱਲੇ ਕੁਚਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਨਿਰੀ ਚੰਗੇਜ਼ੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇਸ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਦੇ ਪਦ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਵੇ, ਉਥੋਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਕਿਵੇਂ ਸੁਖੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਅੱਜ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੱਕ ਹੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਪੱਧਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖਸਲਤੋਂ-ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਥੇ ਸਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਹੀ ਖੇਡਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਦਾਰੇ ਅੱਜ ਸਿਆਸੀ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਕੀਰਤਨੀਏ, ਸੰਤ-ਮਹਾਤਮਾ ਆਦਿ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਹੱਥ-ਠੋਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੱਤ-ਸਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਿਆਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬਾਬਰ ਜਾਂ ਮਲਕ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਵਰੋਸਾਈ ਸੰਗਤ ਅੱਗੇ। ਜੋ ਸਿਰ ਸਿਆਸੀ ਠਾਕੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਅਜਿਹੇ ਭੇਖੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਜਥੇਦਾਰ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸੰਤ ਆਦਿ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਇਕੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਦਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ..

ਗੁਰਮਤਿ ਮੰਚਾ ਤੇ ਸਾਢੀਵੀ ਯੁਗਮ

ਮਾਰਚ

-੭੧

ਗੁਰਮਤਿ ਗੌਰਵਤਾ

ਯੋਗ ਵਿਚ

ਗੁਰਮਤਿ ਮੰਡਲ ਤੇ ਮਨਮਤਿ ਖੰਡਨ ਹੈ

(ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਪਿਛਲਾ ਅੰਕ ਦੇਖੋ...)

੭੩. ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੈ

ਸੰਤੋਖੇ ਜੋਗੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਨ ਸੰਖ ਨ ਚਕ੍ਰ ਨ ਗਦਾ ਨ ਸਿਆਮੰ ॥ ਅਸਰਜ ਰੂਪੰ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ ॥

ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਬੰਤਿ ਬੇਦਾ ॥ ਉਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥

ਬਸੰਤਿ ਸਾਧ ਰਿਦਯੰ ਅਚੁਤ ਬੁਝੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਡਭਾਗੀਅਹ ॥੫੭॥

(ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ: ੧੩੫੯)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਸੰਖ, ਨ ਚਕ੍ਰ, ਨ ਗਦਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਮ ਰੂਪੀ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪੀ) ਹੈ। ਇਥੇ ਸਭ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਹੈ, ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵੇਦਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਅਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਵਤਾਰ ਰੂਪੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਬੇਦ ਇਹ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੇਦਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਤੇ ਵਡਾ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਰਸਾਇਆ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਐਸਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਵਡਭਾਗੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਕਾਰ ਰਮਜਾਏ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੁਝਦੇ ਹਨ।

ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੀਚਾਰੰ ॥ ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਮ ਉਰ ਧਾਰੰ ॥

ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ ਸਗਲ ਉਧਾਰੰ ॥ ਬਡਭਾਗੀ ਨਾਨਕ ਕੋ

ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਤਾਰੰ ॥੨੦॥

(ਮ: ੫ ਗਾਥਾ, ਪੰਨਾ: ੧੩੬੧)

ਏਕੰਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਾਸਤ੍ਰ ਸਾਰੇ ਵੀਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀਚਾਰ ਗੋਚਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਭਿਆਸ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵੀਚਾਰ ਬੇਦ-ਬਾਣੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਹੋਰ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਆਨਮਤੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੁਛ ਨਾਮ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੇਤਰ ਨਾਮ ਦੀ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤਾਂ ਤਰਨਾ ਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਭੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਵਡਭਾਗੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਿਧਿ ਤਾਰਿਆ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਮਾਇ ਮੂੰਡਉ ਤਿਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਾ ਤੇ ਭਰਮ ਨ ਜਾਇ ॥

ਆਪ ਡੁਬੇ ਚਹੁ ਬੇਦ ਮਹਿ ਚੇਲੇ ਦੀਏ ਬਹਾਇ ॥

੧੦੪ ॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੦)

ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਪਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੇਦਾਚਾਰੀ ਜਗਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਡਿਤ ਬੇਦ-ਵੇਤਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰਦੇ, ਵਿਚੇ ਹੀ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਡੁਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇਦਾਂ ਸਮੇਤ ਡੁਬ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਚੇਲੇ ਵੀ ਡੁਬ ਗਏ। ਬੇਦ ਸਮੇਤ ਡੁਬਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਬੇਦਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਨੂੰ ਡੋਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਬੇਦ ਪੜ੍ਹਨਹਾਰੇ ਆਪ ਵੀ ਡੁਬ ਗਏ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਡੋਬ ਦਿਤੇ। ਅਜਿਹੇ ਨਿਕੰਮੇ (ਨਿਕੰਮੇ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਮੁੰਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਵ, ਅਜਿਹੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੇਦਾਚਾਰੀ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਹਰਗਿਜ਼ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ; ਜੋ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਹਾਂ ਮਨਮਤੀਏ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਪਾਹਨੁ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਕੀਆ ਪੂਜੈ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਇਸ ਭਰਵਾਸੇ ਜੋ ਰਹੇ ਬੂਝੇ ਕਾਲੀ ਧਾਰ ॥੧੩੬॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੧)

ਗੁਰਮਤਿ ਮਤੀਸ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਆਨਮਤੀ ਸੰਸਾਰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਨਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬਿਨ ਹੋਰ ਸਭਾ ਪਾਹਨ-ਪੂਜਾ ਹੈ)। ਸ਼ਰਧਾ ਇਸ਼ਟ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਆਨਮਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ, ਪੱਥਰ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਭਰਵਾਸੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਕਾਲੀਧਾਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਜਾਣਗੇ। ਭਾਵ, ਮੰਝਧਾਰ ਵਿਚ ਗੱਤੇ ਖਾਣਗੇ,

ਅਤੇ ਗੋਤੇ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਡੁਬ ਜਾਣਗੇ।
ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—
ਕਬੀਰ ਨਿਗੁਸਾਏਂ ਬਹਿ ਗਏ ਥਾਂਘੀ ਨਾਹੀ
ਕੋਇ ॥੧੫੧॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੬੭)

ਨਿਗੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣਗੇ
ਕਾਲੀਧਾਰ ਦੇ ਬਹਾਓ ਵਿਚ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਗੁਰਿਆਂ
ਦਾ ਥਾਂਘੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ
ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਭ ਨਿਗੁਰੇ ਨਿਗੋਸਾਏਂ ਹਨ,
ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਨਿਗੁਰਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਗੁਰ-
ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ,
ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ
ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਨਿਗੁਰਿਆਂ ਦਾ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਦੇ
ਮੰਝਧਾਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਡੁਬ ਜਾਏਗਾ, ਪਾਰ ਕਦੇ
ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਜਾਣੋ।
ਕਚ-ਪਿਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਡਿੰਭ-ਧਾਰੀ ਦੇਹਧਾਰੀਆਂ
ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਪਾਹਨ-ਪੂਜ
ਨਿਗੋਸਾਏਂ ਨਿਗੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਹਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਕਦੇ ਨਿਸਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕਬੀਰ ਕਾਗਦ ਕੀ ਓਬਰੀ ਮਸੁ ਕੇ ਕਰਮ ਕਪਾਟ ॥
ਪਾਹਨ ਬੋਰੀ ਪਿਰਥਮੀ ਪੰਡਿਤ ਪਾੜੀ ਬਾਟ ॥੧੩੭॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੧)

ਗੁਰੂ ਵਰੋਸਾਏ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ

ਹਨ ਕਿ ਕਾਗਦ ਭਾਵ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਰੂਪੀ ਕਾਲ-
ਕੋਠੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨਹਾਰੇ
ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ
ਸਿਆਹੀ (ਮਸੁ) ਭਾਵ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ
ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੱਥਰਾਂ (ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ) ਨੇ ਸਾਰੀ
ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਡੋਬੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਦ-ਬੇਤਾ ਪੰਡਿਤਾਂ
ਨੇ ਰਸਤਾ ਲੁਟ ਲਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਮਾਰਥੀ ਮਾਰਗ ਤੇ
ਧਾੜਾ ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ
ਕੁਮਾਰਗ ਹੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਨਾ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁਝਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ
ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰਵਾਕ ਉਪਰਲੇ
ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਦੀ ਪੱਕੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਕਬੀਰ ਮੁਲਾਂ ਮੁਨਾਰੇ ਕਿਆ ਚਢਹਿ ਸਾਂਈ ਨ ਬਹਰਾ
ਹੋਇ ॥

ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇਹਿ ਦਿਲ ਹੀ ਭੀਤਰਿ
ਜੋਇ ॥੧੮੪॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੪)

ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੁਆਰਾ ਯਵਨੀ ਮੱਤ ਵਾਲੇ
ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਫੋਕਟ ਭੇਖ
ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਯਥਾ ਵਿਆਖਿਆ—

ਹੇ ਮੁਲਾਂ! ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁਨਾਰੇ ਉਤੇ ਕੀ
ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਂਗ ਦੋਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਈਂ (ਮਾਲਕ)
ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੋਲਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤੂੰ ਉਚੀ
ਉਚੀ ਬਾਂਗ ਦੋਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ

ਅਨੁਸਾਰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ
ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਲਭਣਾ ਹੈ।
ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੇ ਹਉ ਜਾਇ ਥਾ ਆਗੈ ਮਿਲਿਆ
ਖੁਦਾਇ ॥

ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਸਿਉ ਲਰਿ ਪਰਿਆ ਤੁਝੈ ਕਿਨਿ ਫੁਰਮਾਈ
ਗਾਇ ॥੧੯੭॥

ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਇਆ ਕੇਤੀ ਬਾਰ
ਕਬੀਰ ॥

ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ ਮੁਖਹੁ ਨ ਬੋਲੈ
ਪੀਰ ॥੧੯੮॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੫)

ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੀ ਚਾਰ-ਤੁਕੀ ਪੰਗਤੀਆਂ
ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੱਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਜ ਕਾਬੇ
ਦੀ ਫੋਕਟ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
ਯਥਾ ਵਿਆਖਿਆ—

ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ
ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ
ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ
ਗੁਰਦੇਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਫ ਮੇਰਣੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਦੀਆਂ
ਕਮਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਲਿਆ
ਹੈ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਜ ਕਾਬੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਲੋੜ
ਨਹੀਂ। ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਲੋਕ ਉਥੇ ਕਾਬੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਮਹਾਂ ਮਨਮਤਿ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ।

ਅਗਲੀ ਦੋ-ਤੁਕੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ
ਇਉਂ ਉਪਦੇਸ਼ਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਹਾਜੀ ਕਾਬੇ
ਦਾ ਹਜ ਕਰ ਆਵਣ ਚਾਹੇ ਕਿਤਨੀ ਬਾਰ, ਤਦ
ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜਿਸ ਮੱਕੇ
ਅੰਦਰ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੰਗੇ ਅਸਵਦ ਨੂੰ
(ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ) ਪੀਰ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹ
ਹਾਜੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ
ਕੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਤੇ ਹਾਜੀ
ਸਾਰੇ ਹੀ ਖਤਾ ਭਰੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਗਰਦਾਨੇ ਗਏ
ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਬਾਮਨੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜਗਤ ਕਾ ਭਗਤਨ ਕਾ
ਗੁਰੂ ਨਾਹਿ ॥

ਅਰਝਿ ਉਰਝਿ ਕੈ ਪਚਿ ਮੁਆ ਚਾਰਉ ਬੇਦਹੁ
ਮਾਹਿ ॥੨੩੭॥

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਪੰਨਾ: ੧੩੭੭)

ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਜਗਤ-ਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਰੂ
ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਗਤਾਂ
ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੰਸਾਰੀਆਂ

**ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਉਸ
ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਸੰਖ, ਨ ਚਕ੍ਰ, ਨ ਗਦਾ, ਅਤੇ
ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਮ ਰੂਪੀ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪੀ) ਹੈ। ਇਥੇ ਸਭ
ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਹੈ, ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਵਲ
ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵੇਦਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ
ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਅਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਵਤਾਰ ਰੂਪੀ ਵਰਨਣ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਬੇਦ ਇਹ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਬੇਦਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਤੇ ਵਡਾ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਹੈ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਰਸਾਇਆ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਐਸਾ
ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਾਂ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਵਡਭਾਗੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨ ਹੀ ਇਸ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਮਜਾਏ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੁਝਦੇ ਹਨ।**

ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਚਰੁਆਂ ਬੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਰਥ ਉਰਥ ਕੇ (ਫਸ ਫਸ ਕੇ) ਮਰ ਗਿਆ, ਐਵੇਂ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚਾਰੇ ਬੇਦ ਹਿੰਦੂ ਮਤੀਆਂ ਦੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਤੋਂ ਔਝੜ ਹੀ ਪਾਵਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰੁ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਵਿਚ ਫਸਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਡਿਤ ਆਦਿਕ ਸਭ ਐਵੇਂ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸੱਟਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਚ ਪਚ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਚਰੁਆਂ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਨਿਸਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕੀ, ਸਗੋਂ ਐਵੇਂ ਉਰਥਾ ਉਰਥਾ ਕੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁਝ ਵਾਤਿ ॥

ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ ॥੫੦॥

(ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਪੰਨਾ: ੧੩੮੦)

ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ-ਤੁਕੀ ਦਵਾਰਾ ਗੁਰੂ ਵਰੋਸਾਏ ਭਗਤ ਫਰੀਦ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੱਤ ਦੇ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਭੇਖਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਬਣਾ ਕੇ ਸੋਧਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਜੋ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਕੰਧੇ ਤੇ ਮੁਸੱਲਾ ਰਖ ਕੇ ਅਤੇ ਖਫਨੀ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਕੀਰ ਬਣਿਆ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਭੇਖ ਦਿਖਾਵੇ 'ਤੇ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਲਟੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਘਟਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਛੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਖੋਂ ਮਿਠੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਮਨ ਬਣ ਕੇ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਪਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਿਵ ਛੰਦ ਮੁਨੀਸੁਰ ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ ਠਾਕੁਰ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ॥

ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਨਿੰਦ੍ਰ ਖੋਜਤੇ ਗੋਰਖ ਧਰਣਿ ਗਗਨ ਆਵਤ ਫੁਨਿ ਧਾਵਤ ॥

ਸਿਧ ਮਨੁਖੁ ਦੇਵ ਅਰੁ ਦਾਨਵ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਤਾ ਕੋ ਮਰਮੁ ਨ ਪਾਵਤ ॥

ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭਗਤੀ ਹਰਿ ਜਨ ਤਾ ਕੈ ਦਰਸਿ ਸਮਾਵਤ ॥

ਤਿਸਹਿ ਤਿਆਗਿ ਆਨ ਕਉ ਜਾਚਹਿ ਮੁਖ ਦੰਤ ਰਸਨ ਸਗਲ ਘਸਿ ਜਾਵਤ ॥

ਰੇ ਮਨ ਮੂਝ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖਦਾਤਾ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੁਝਹਿ ਸਮਝਾਵਤ ॥੭॥

(ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕੁ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ: ੧੩੮੮)
ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੁਆਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ

ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਬਾਝੋਂ ਹੋਰ ਆਨਮਤ, ਅਵਲੰਭੀ ਲੋਗ ਐਵੇਂ ਬਿਰਥੀਆਂ ਹੀ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਯਥਾ ਵਿਆਖਿਆ-

ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿਕ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਦਿਕ ਬੇਦ ਮਈ ਛੰਦ ਉਚਾਰ ਉਚਾਰ ਕੇ ਖੱਕ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਨੀ ਜਨ ਸੁਆਦ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਦਾਂ ਨੂੰ ਰਟਨ ਕਰ ਕਰ ਹੰਭ ਹਟੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਰਟਣਾ ਹੀ ਠਾਕਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਤੁਲ ਜਾਣਦੇ ਰਹੇ (ਜੋ ਨਿਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਮੱਤੜੀ ਸੀ)। ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਗੋਰਖ ਆਦਿਕ ਬੇਥੇਰੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ (ਪਰ ਇਹ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਬਾਝੋਂ ਬਿਰਥੀਆਂ ਹੀ ਗਈਆਂ), ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਇੰਦਰ ਮੁਨਿੰਦਰ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗੇ ਗੋਰਖ ਆਦਿਕ ਕਦੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਕਦੇ ਮੁੜ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਧਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਬਿਰਥੀ ਹੀ ਗਈ, ਆਵਣ ਜਾਣ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਹੀ ਪਏ ਰਹੇ ਵਿਚਾਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਣਹਾਰੇ ਸਿਧ ਮਨੁਖ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦਾਨਵ ਭੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਅਜਾਈਂ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਗਵਾ ਗਏ, ਇਕ ਤਿਲ ਮਾਤਰ ਭੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਵਰੋਸਾਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ-ਦਰਸਾਈ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ ਜਾ ਸਮਾਏ ਹਨ। ਐਸੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਗੁਰਮਤਿ-ਦਰਸਾਈ ਸੁਮਤਿ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਹ ਅਨਮਤੀ ਦੇਵਤੇ ਇਕ ਸੱਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਿਰਤਮ ਜੀਵਾਂ ਵਲ ਹੀ ਯਾਚਨਾ ਦਾ ਹੱਥ ਅਡਦੇ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੱਤ ਪਦਾਰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਲਭਾ, ਪਰ ਨਾ ਹੀ ਲੱਭਾ। ਆਨਮਤ ਭਗਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਅਤੇ ਦੰਦ ਰਸਨਾ ਆਦਿਕ ਸਭ ਐਵੇਂ ਘਸ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਿਧਿ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨ ਮੂਝੇ! ਤੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਤਾਂ ਹੀ ਤੇਰੀ ਕਲਿਆਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਨਮਤ-ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸਭ ਫੋਕੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸਾਈ ਤੱਤ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਹੀ ਸੁਖ ਸਾਰ ਹੈ।

ਉਦਮੁ ਕਰਿ ਲਾਗੇ ਬਹੁ ਭਾਤੀ ਬਿਚਰਹਿ ਅਨਿਕ ਸਾਸਤ੍ਰੁ ਬਹੁ ਖਟੁਆ ॥

ਭਸਮ ਲਗਾਇ ਤੀਰਥ ਬਹੁ ਕ੍ਰਮਤੇ ਸੂਖਮ ਦੇਹ ਬੰਧਹਿ ਬਹੁ ਜਟੁਆ ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਸਗਲ ਦੁਖ ਪਾਵਤ ਜਿਉ ਪ੍ਰੇਮ ਬਢਾਇ ਸੂਤ ਕੇ ਹਟੁਆ ॥

ਪੂਜਾ ਚਕ੍ਰ ਕਰਤ ਸੋਮਪਾਕਾ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਥਾਟਹਿ ਕਰਿ ਥਟੁਆ ॥੨॥੧੧॥੨੦॥

(ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕੁ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ: ੧੩੮੯)

ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੀ ਤੱਤ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਫ਼ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸਾਈ ਤਤਸਾਰ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਣੀ ਬਾਝੋਂ ਹੋਰ ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਆਨ ਮੱਤ ਕਰਣੀ ਹੈ, ਸਭ ਫੋਕਟ ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰੂਰ ਕਰਣੀ ਹੈ। ਯਥਾ ਵਿਆਖਿਆ-

ਆਨਮਤੀ ਲੋਗ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਂਤਾਂ ਦੇ ਉਦਮ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਖਟ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਮਨ-ਹਠ ਬੀਚਾਰਨਾ ਆਪਣੀ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਮਨਮਤਿ ਬੀਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ (ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਭ ਬਿਰਥਾ ਹੀ ਗਿਆ) ਅਤੇ ਭਸਮਧਾਰੀ ਭੇਖੀ ਲੋਗ ਬਿਬੂਤ ਰਮਾ ਰਮਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਆਨਮਤੀ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਭਰਮਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਟਾਧਾਰੀ ਭੇਖੀ ਪੁਰਸ਼ ਭੀ ਮਸਨੂਈ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਟਾਂ ਵਧਾ ਵਧਾ ਕੇ ਇਸ ਸੂਖਮ ਮਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਨਿਖੜੰਮੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਪੋਲ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਲੋਗ ਆਪਣੇ ਫਸਾਉਣ ਦਾ ਤੰਦਨ ਤਾਣਾ ਰੂਪੀ ਜਾਲ ਹੀ ਰਚਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਵੇਂ ਸੂਤ ਦੇ ਜਾਲ ਨੂੰ ਤਣ ਤਣ ਕੇ ਮੱਕੜੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੰਧਨ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਢਾਉਣਾ ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਫਸ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਨੇਸ਼ ਆਦਿਕ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਠੱਪਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਠਪ ਕੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਫੋਕਟ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਸੋਮਪਾਕਾਂ ਦੀ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸੋਮ-ਪਾਕੀ ਕਿਰਿਆ ਸਭ ਬਨਾਉਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਰਥਾ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਭੀ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮੱਗਰ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖੂਬ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਅਭਾਗੇ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਗ ਆਪਣੀ ਪਾਖੰਡ-ਕਿਰਿਆ ਕਰਨੋਂ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਲਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਆਉਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਐਸੇ ਕਰੂਰ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਗੋੜ ਹੈ।

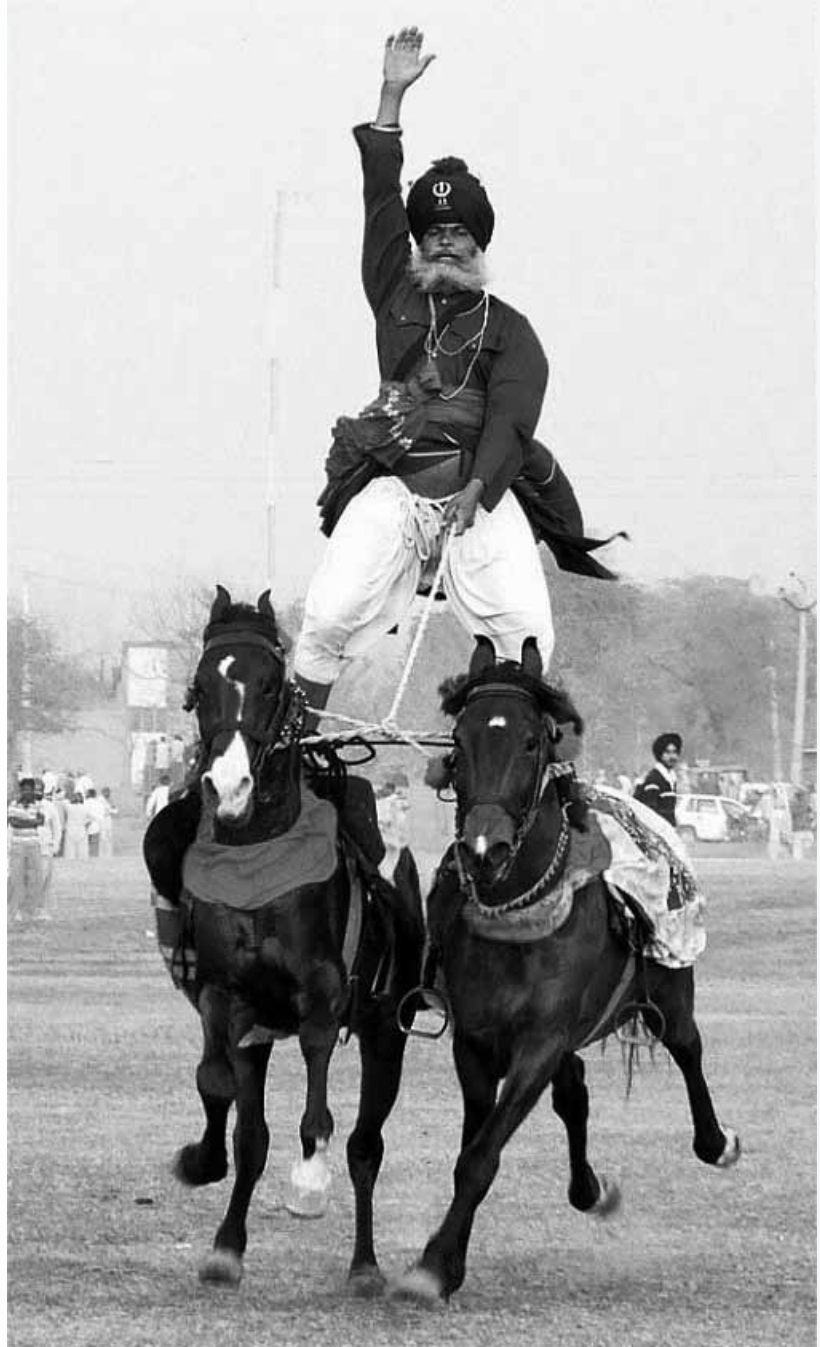
(... ਬਾਕੀ ਅਗਲੇ ਅੰਕ 'ਚ)

‘ਅੰਰਨ ਕੀ ਹੋਲੀ ਮਮ ਹੋਲਾ’

ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ

‘ਹੋਲੀ’ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਤੇ ‘ਹੋਲਾ’ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਛੱਗਣ ਸ਼ੁਦੀ ੮ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਹੋਲਾ’ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਚੇਤ ਵਦੀ ੧ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜੋਸ਼-ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਥੇ ‘ਹੋਲੀ’ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ‘ਤੇ ਰੰਗ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੇਡ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਖੇਡੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ‘ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ’ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੇ ਸੁਲਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਕਈ ਲੋਕ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਤਝੜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੇੜਾ ਹੀ ਖੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸਰਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਬਸੰਤ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਤੇ ਖੇੜਿਆਂ ਭਰੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਵਜੋਂ ਹੋਲੀ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਨੂੰ ‘ਫ਼ਾਗਾ’ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਫ਼ਾਗਾ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਛੱਗਣ ਮਹੀਨਾ ਜਾਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖੇੜਾ, ਚਾਅ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਲਈ ਇਹ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ, ਮੰਗਲਾਚਾਰ, ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰਾ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦੀ ਝਰਨਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਆਨੰਦਮਈ ‘ਹੋਲੀ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੇਡਣ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ : ਗੁਰੂ ਸੇਵਉ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰ ॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮੰਗਲਚਾਰ ॥ ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮਹਾ ਅਨੰਦ ॥ ਚਿੰਤ ਲਬੀ ਭੇਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ॥੧॥

ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸੰਤ ॥ ਗੁਨ ਗਾਏ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ੍ਹ ਬੇਅੰਤ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਬਨੇ ਫਾਗ ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ ਖੇਲਨ ਲਾਗ ॥

ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ ॥ ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ ॥੨॥ (ਬਸੰਤ ਮ.੫, ਅੰਗ : ੧੧੮੦)

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਤਿਉਹਾਰ ਆਪਣੇ

ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਲੀ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਰੀਤ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਇਸ ਦੀ ਕੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਲਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਮਿਥਿਹਾਸ

ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਕ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੰਕਾਰੀ ਰਾਜੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਦਰ ਨਾ ਬਾਹਰ, ਦਿਨੇ ਨਾ ਰਾਤ, ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਜਾਂ ਪਸ਼ੂ ਤੋਂ, ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਾ ਮਰਾਂ। ਅਜਿਹਾ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵੱਡਾ ਜ਼ਾਲਮ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਣ। ਪਰ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਤੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਡਾ ਤੇ ਮਰਕਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਕੋਲ ਗਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਥੱਕ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ 'ਰਾਮ' ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੋਚਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ:

ਸੰਡਾ ਮਰਕਾ ਜਾਇ ਪੁਕਾਰੇ ॥ ਪੜੈ ਨਹੀਂ ਹਮ ਹੀ ਪਚਿ ਹਾਰੇ ॥

ਰਾਮੁ ਕਹੈ ਕਰ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ ਚਟੀਆ ਸਭੈ ਬਿਗਾਰੇ ॥੧॥

ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਜਪਿਬੋ ਕਰੈ। ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਜੀ ਕੋ ਸਿਮਰਨੁ ਧਰੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ (ਅੰਗ :੧੧੬੫)

ਹਰਨਾਖਸ਼ ਇਕ ਘੁਮੰਡੀ, ਕਪਟੀ ਤੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰੀ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਭਰ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ 'ਰਾਮ-ਰਾਮ' ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਹੀ ਕਰਤਾ-ਧਰਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ 'ਹੋਲਿਕਾ' ਦੀ ਗੋਦੀ 'ਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਸਾੜ-ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਰਚੀ। 'ਹੋਲਿਕਾ' ਨੇ ਤਪ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਇਕ ਦੁੱਪਟਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ

ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਪਰ ਲੈਣ 'ਤੇ ਅੱਗ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਗੋਦੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਹੋਲਿਕਾ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ 'ਚ ਬੈਠ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਰ ਵਾਲਾ ਦੁੱਪਟਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਤੇ ਵਰ ਵਾਲਾ ਦੁੱਪਟਾ ਹੋਲਿਕਾ ਤੋਂ ਉਡ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਹੋਲਿਕਾ ਸੜ ਗਈ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਬਚ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਅੱਗ ਨਾਲ ਲਾਲ ਕੀਤੇ ਥੰਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਥੇ ਵੀ ਨਰਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਵਿਚ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋਫ਼ਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਜਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਅੱਗ ਨਾਲ ਬਣੀ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਹੋਲਿਕਾ ਦੀ ਰਾਖ ਮੰਨ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਇਹ ਸ਼ੁਦਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੋਲੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤਥਾਕਥਿਤ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਸੁੱਟਦੇ ਤੇ ਖੁਦ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ। ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸੁਆਹ ਤੋਂ ਰੰਗ ਉਡਾ ਕੇ ਮਨ-ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਅਦੁੱਤੀ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ 'ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ' ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। 'ਹੋਲਾ' ਅਤੇ 'ਮਹੱਲਾ' ਦੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। 'ਹੋਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਅਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਹੱਲਾ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਹੋਲਾ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਹਮਲਾ' ਅਤੇ 'ਮਹੱਲਾ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਹਰੇਕ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਰਿਪੇਖ 'ਚ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿਆਰੀ ਪਛਾਣ ਕਰਕੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਹੋਲੀ' ਦੀ ਥਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੋਲੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ' ਦੀ ਰੀਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹ-ਅਸਵਾਰ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਈ

ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦਾ ਵੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਹੋਲੀ' ਨੂੰ 'ਹੋਲੇ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤੋਰੀ। 'ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ' ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਮੰਤਵ, ਉਦੇਸ਼ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਯੂਸ ਅਤੇ ਬੇ-ਆਸ ਹੋਈਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਨਿਡਰਤਾ, ਨਿਰਭੈਅਤਾ ਭਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ 'ਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ, ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਜੰਗੀ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ 'ਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੇ ਅਮਲ ਵਜੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦੀ ਥਾਂ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ 'ਹੋਲੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਹੋਲੇ' ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਗਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹੋਲੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਖਰੂਦ, ਛੇੜ-ਛਾੜ ਤੇ ਵਿਲਾਸ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਸੌ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ' ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਲਾਲੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ "ਸੇਵਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ" ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਉਪਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਮੇਲਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਰੀਖੀ ਮੇਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੇਤ ਵਦੀ ਪਹਿਲੀ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੭, ਸੰਨ ੧੬੯੦ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਪੈ ਗਈ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ।

ਹੋਲ, ਹੂਲ, ਹੋਲਾ, ਮਹੱਲਾ, ਰਲਦੇ-ਮਿਲਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। 'ਹੂਲ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨੇਕ ਅਤੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜੁਝਣਾ, ਤਲੀ 'ਤੇ ਖੇਡਣਾ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਆਦਿ। ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ 'ਹੋਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲੀ ਜੋ ਸੂਦਰੀ ਤਿਓਹਾਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਨੀਚ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੀ, ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਗੀਸ ਨੂੰ, ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੀਵੇਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਤਿਓਹਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ, ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਅਪਣਾਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਤੇ ਲਿਤਾੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਾਇਆ, ਮਾਣ-ਤਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੁਝਾਰੂ ਜਜ਼ਬਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜੁਲਮ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਣ, ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਇਕੱਲੇ ਲੜ ਸਕਣ। ਅਜਿਹੀ ਗੌਰਵਮਈ ਰੀਤ ਬਾਰੇ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, "ਖੁੱਧ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਨਵਾਂਪਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੋੜ

ਵਦੀ ਇਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਓਹਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਮਸਨੂਈ ਜੰਗਜੂ ਕਰਤੱਬਾਂ ਦਾ ਤਿਓਹਾਰ ਹੈ। ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਪੈਦਲ, ਘੋੜ-ਅਸਵਾਰ ਅਤੇ ਸਸ਼ਤਰਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦਲ ਬਨਾਉਣੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ ਹਨ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖੁਦ ਇਸ ਬਨਾਉਣੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇਤੂ ਦਲ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ। 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਸਸ਼ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ।

ਜੰਗ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੋਲੇ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਬਾਨ ਚਲੇ ਤੇਈ ਕੁੰਕਮ ਮਾਨਹੁ, ਮੂਠ ਗੁਲਾਲ ਕੀ ਸਾਂਗ ਪ੍ਰਾਹਰੀ॥

ਢਾਲ ਮਨੋ ਡਫ ਮਾਲ ਬਨੀ, ਹਥ ਲਾਲ ਬੰਦੂਕ ਛੁਟੇ ਪਿਚਕਾਰੀ॥

ਸ੍ਰਉਨ ਭਰੇ ਪਟ ਬੀਰਨ ਕੇ, ਉਪਮਾ ਜਨ ਘੋਰ ਕੈ ਕੇਸਰ ਡਾਰੀ॥

ਖੇਲਤ ਫਾਗ ਕਿ ਬੀਰ ਲਰੈ, ਨਵਲਾਸੀ ਲੀਏ ਕਰਵਾਰ ਕਟਾਰੀ॥੧੩੮੫॥

(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਵਤਾਰ, ੧੩੮੫)

ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਆਪਣੇ ਗੌਰਵਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਮਾਣਮੱਤਾ ਤਿਓਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਨਾਉਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਤੂ ਕਲਾ ਦੇ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਬ, ਕਸਤੂਰੀ ਆਦਿ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਤਰ-ਫੁਲੇਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁਹਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਚਿੰਤਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਲੇ ਦੀ ਖੇਡ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਅਤੇ ਹੁਲਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਗੁਲੇ ਹੋਲੀ ਬ ਬਾਗੇ ਦਹਿਕ ਬੁ ਕਰਦ, ਲਬੇ ਚੁੰ ਗੁੰਚਰ ਰਾ ਫਰਖੰਦਹ ਖੂ ਕਰਦ॥

ਗੁਲਾਬੇ, ਅੰਬਰੇ ਮੁਸ਼ਕੋ ਅਬੀਰੀ, ਚੁ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਸ਼ੇ ਅਜ ਸੂ ਬਸੂ ਕਰਦ॥

ਜ਼ਹੇ ਪਿਚਕਾਰੀਏ ਪੁਰ ਜ਼ਾਫਰਾਨੀ, ਜ਼ਮੀਨੋ ਆਸਮਾਂ ਰਾ ਸੁਰਖਰੂ ਕਰਦ॥

ਦੁ ਆਲਮ ਗਸ਼ਤ ਰੰਗੀ ਅਜ ਤੁਫਲੈਸ਼ ਚੁ ਸ਼ਾਹਮ ਜਾਮਹਰੰਗੀ ਦਰ ਗੁਲੂ ਕਰਦ॥"

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਹੋਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਨ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਬਾਗ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੁੱਖੜਾ ਕਲੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜ ਗਿਆ। ਗੁਲਾਬ, ਅੰਬਰ, ਕਸਤੂਰੀ ਤੇ ਅੰਬੀਰ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵਰਸਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਕੇਸਲ ਦੀ ਪਿਚਕਾਰੀ ਨੇ ਸਭ ਚਿੱਟੇ ਚੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਲਾਲ ਦੀ ਐਸੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਸੂਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਖਿੜ ਉਠੀ।

ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ 'ਹੋਲਾ' ਤਿਓਹਾਰ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੀਤਾ। 'ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ' ਦਾ ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਹਾੜਾ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਕ, ਇਨਸਾਫ਼ ਮੰਗਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਨਿਆਰੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਖਾਸ ਰੂਪ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਲਾਡਲੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜੰਗਜੂ ਕਰਤੱਬ, ਬਾਣੀ-ਬਾਣੇ ਦੇ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਸਸ਼ਤਰ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਸਿਰਫ਼ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ 'ਜੰਗਜੂ ਕਰਤੱਬ' ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਿੱਖ ਪੂਰਾ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਸ਼ਤਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ। ਸਸ਼ਤਰ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਿੱਖ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਦਾ ਸਸ਼ਤਰ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਗੂੜਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਵੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬਰਛਾ ਢਾਲ ਕਟਾਰਾ ਤੇਗਾ, ਕੜਛਾ ਦੇਗਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।

ਛਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਜਾ ਦਸਤਾਰਾ, ਅਰੁ ਕਰ ਦੋਨਾ ਟੋਲਾ ਹੈ।

ਸੁਭਟ ਸੁਚਾਲਾ ਅਰ ਲੱਖ ਬਾਹਾ, ਕਲਗਾ ਸਿੰਘ ਸਚੋਲਾ ਹੈ।

ਅਪਰ ਮੁਛਹਿਰਾ, ਦਾੜਵਾ ਜੱਸੇ, ਤੈਸਾ ਬੋਲਾ ਹੋਲਾ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਹੋਲੀ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਿਰਾਲਾ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਹੋਲਾ' ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਹੱਲਾ' ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਲਖਾਇਕ 'ਹੋਲੇ-

ਮਹੱਲੇ' ਸਬੰਧੀ ਕਵੀ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਔਰਨ ਕੀ ਹੋਲੀ ਮਮ ਹੋਲਾ।

ਕਹਯੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧ ਬਚਨ ਅਮੋਲਾ॥

੧੮੫੭ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਤੇ ਸਿੱਖ

੧੮੫੭ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸਮਾਂ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ। ੧੮੪੯ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਡੋਗਰਿਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀਆਂ (ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ) ਦੀਆਂ ਕਪਟ ਅਤੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਚਾਲਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਓਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ੮ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਵਿਦਰੋਹ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਨਾਂਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਪਹਿਲੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ੧੭੬੪ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬਕਸਰ (ਯੂ.ਪੀ.) ੧੮੦੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਵੈਲੂਰ (ਕਰਨਾਟਕ) ੧੮੨੪ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਬੈਰਕਪੁਰ (ਬੰਗਾਲ) ਅਤੇ ੧੮੪੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਓਦੋਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਾਂਅ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੮੫੭ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

੧੮੫੭ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਤੋਂ ੨੯ ਮਾਰਚ ੧੮੫੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ੩੪ਵੀਂ ਰੈਜ਼ਿਮੈਂਟ ਬੰਗਾਲ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ। ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਗਵਾ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ੨੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਐਸ.ਐਸ. ਉਬਰਾਏ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ੨੯ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰੈਡ ਦੌਰਾਨ ਮਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, “ਆਓ ਬਾਹਰ ਆਓ ਫ਼ਿਰੰਗੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ, ਕਾਰਤੂਸਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।”

ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ

ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਬਚ ਗਿਆ। ੧੦ ਦਿਨ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਬੋਰਡ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਦੇ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਬਰਾਏ ਦੇ ਲਿਖਣ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭੰਗ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਘਟਨਾ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਭੰਗ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਰੁਦਰਆਂਗਾਂਸ਼ੂ ਮੁਕਰਜੀ (ਬੰਗਾਲੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ) ਵੀ ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਨੂੰ ਇਕ ਇਤਫ਼ਾਕੀਆ ਨਾਇਕ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਦੀ ਫ਼ਾਂਸੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੦ ਮਈ ੧੮੫੭ ਨੂੰ ਮੇਰਠ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚ ਕਾਰਤੂਸ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ੧੧ ਮਈ ੧੮੫੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਟ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੇਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਲਾਰਡ ਕੈਨਿੰਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹੋਵੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇਹ ਗ਼ਦਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਫੈਲ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਿਆਂ ਅਜੇ ਲਗਭਗ ੮ ਸਾਲ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੇਰਠ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਤਾਂ ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਾਂਭਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਪੁਖਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਜਦੋਂ ੧੨ ਮਈ ੧੮੫੭ ਨੂੰ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੌਨ ਲਾਰੈਂਸ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਮੌਂਟਗੋਮਰੀ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਮੌਂਟਗੋਮਰੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਸਿਵਲ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਕਫਿਰਸਨ, ਡੌਨਾਲਡ ਮੈਕਲਿਊਡ ਅਤੇ ਰਾਬਰਟਸ ਵਰਗੇ ਸਿਰ ਕੱਢਵੇਂ ਅਫ਼ਸਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚਾਰ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸੀ

੧੮੫੭ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸਮਾਂ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ। ੧੮੪੯ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਡੋਗਰਿਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀਆਂ (ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ) ਦੀਆਂ ਕਪਟ ਅਤੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਚਾਲਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਓਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ੮ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਵਿਦਰੋਹ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਨਾਂਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਪਹਿਲੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ੧੮੫੭ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪਲਟਣਾਂ ਤਾਇਨਾਤ ਸਨ ਤੇ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਪਲਟਣ। ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਚਾਰੇ ਦੇਸੀ ਪਲਟਣਾਂ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਰਖਵਾ ਲਏ ਜਾਣ। ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਐਸ ਰਾਬਰਟ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਛਾਉਣੀ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਸੀ। ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਮੈਂਟਗੋਮਰੀ ਨੇ ਹੌਂਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਕ ਰਾਤ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਮ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ ਮਰ੍ਹਾ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਮਸ਼ਰੂਫ਼ ਰਿਹਾ।

੧੩ ਮਈ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਰੇਡ ਵੇਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਮਾਂਡਰ ਨੇ ਚਾਰੇ ਦੇਸੀ ਪਲਟਣਾਂ ਤੋਂ ਗੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰ ਰਖਵਾ ਲਏ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪਲਟਣ ਨੂੰ ਅਸਲਾਖ਼ਾਨਿਆਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ੧੪ ਮਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਪੌਦੀ ਪੂਰਬੀ ਪਲਟਣ ਤੋਂ ਅਸਲਾ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਅੰਬਾਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਗੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਥਾਨੇਸਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਹੋਤੀ, ਮਰਦਾਨ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਫਿਲੌਰ ਆਦਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਸਤੰਬਰ ੧੯੫੭ ਤੱਕ ਖੁੱਬਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਦੇਸੀ ਪਲਟਣਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਹਥਿਆਰ ਸੁਟਵਾ ਲਏ ਗਏ।

ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ੧੯੫੭ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਉਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਭਾਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ੧੯੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ 'ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ' ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ.ਡੀ. ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ੧੯੫੭ ਈਸਵੀ

ਦੀ ੫੦ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਾਂਅ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ 'ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ' ਦੇ ਨਾਇਕ ਲੱਭਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗ਼ਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜਥੇਬੰਦਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੧੧ ਮਈ ੧੯੫੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੇਤਾ ਐਲਾਨਿਆ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ। ਇਹ ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਖੁਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸੀ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ 'ਬਹਾਦਰ' ਸੀ ਤੇ ਨਾ 'ਸ਼ਾਹ' ਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਜ਼ਫ਼ਰ' (ਵਿਜੇਤਾ) ਸੀ। ਉਹ ਸੀ ਤੇ ਕੇਵਲ ਕਲਮ ਦਾ ਧਨੀ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੌਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਅਜ਼ਾਦ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਤੇ ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 'ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਇਕ' ਕਰਕੇ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਰਹੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ 'ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ' ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਲਈ 'ਰਿਆਇਤਾਂ ਲੈਣ' ਹਿੱਤ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਸਾਂਭੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਵਾਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਵਲੋਂ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਬੰਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇਤਾ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ ਨਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ। ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਵੀ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ 'ਗੱਦਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਰੋਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਕੁੱਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ੨੦% ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਹੀ ਲੜਿਆ ਗਿਆ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਜਥੇਬੰਦਕ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਦੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੂ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ' ਮਾਰਚ ੧੯੪੯ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋ-ਘਰੀ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਇਸ ਸਮੇਂ ੮੦੦੦ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀ ਬਚੇ ਸਨ ਉਹ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਲੜਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਸਨ। ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 'ਰਾਮ ਨਗਰ' ਤੇ 'ਚੇਲਿਆਂ ਵਾਲੀ' ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨੱਕ ਨਾਲ ਚਟੇ ਚਬਾਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਕੁਰਲਾ ਉੱਠੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਰਨੈਲ ਜਰਨਲ ਰਿਊ ਗਫ ਨੂੰ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੀ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮੀਏ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਭਾਰੇ ਗਏ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਾਨ੍ਹਪੁਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ, ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਕੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ?

ਕੀ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਇਹ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ? ਜੇਕਰ ਇਹ ਇਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਵਾਗ-ਡੋਰ ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨਜਾਣ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਨੇਤਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ 'ਗੱਦਾਰ' ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਦੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸੇ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਨੇ ਇਕ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾ ਬਾਬਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਾਪਰਿਆ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਇਹ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ੧੮੫੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਸੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਗ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਆਦਿਕ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਛੁਡਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ? ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਵਿਦਰੋਹੀ ਨੇਤਾ ਨੇ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਛੁਡਾਇਆ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਕਿਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਪਾਠਕ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਲੱਭਦੀ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ (ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਰੰਗ ਸਮੇਤ) ਇਕ-ਮੱਤ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ, ਉਹ ਹੈ ਪੂਰਬੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ, ਝੱਜਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਵਲੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਠੱਕ ਕੇ ਕੀਤੀ ਮਦਦ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ

੧੦ ਰਜਮੈਂਟਾਂ (੨, ੧੬, ੨੪, ੨੬, ੪੧, ੪੨, ੪੫, ੪੭, ੪੮ ਅਤੇ ੭੩) ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮੁੱਦਕੀ ਅਤੇ ਸਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੌੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਪੂਰਬੀ ਅਥਵਾ ਬਿਹਾਰੀ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸੂਬਿਆਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ. ਆਦਿਕ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਕੋ-ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ 'ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ' ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਲੜੇ ਸਨ। ਇਹ ਪੂਰਬੀਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਅਕਸਰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪੂਰਬੀ ਰਜਮੈਂਟਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਝ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵਰਤਾਉ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਡੂੰਘੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਇੰਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਦੱਸਣਾ ਕੁਝਾਂਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਗੱਦਾਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੱਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਦਿਆਂ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸਨ, ਪੂਰਬੀ ਹੀ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਪਟ ਚਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਾਉਣ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਭਰੀ ਕੁੜੱਤਣ ਸੀ।

ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਜਿਹੜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਸੁਆਰਥਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨੂੰ ਨੰਗਿਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਕਸਬੇ 'ਫ਼ਤਿਹਗੜ੍ਹ' ਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਰੈਣ-

ਬਸੇਰਾ ਸੀ। ੧੮੫੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਮੁੱਲ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਮਹੱਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਨ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੇ ਲਗਭਗ ੪ ਸਾਲ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਰੱਖੀ। ੧੮੫੪ ਈਸਵੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਮਾਨ ਤਹਿਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜੀ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ੧੮੫੭ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਲਾਕਾ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਫ਼ਤਿਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਅ ਕੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਤੇ ਕਾਨਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਰਹੇ। ਇੱਥੇ ਤਾਇਨਾਤ ਪੂਰਬੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਤੇ ਮਹੱਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲੁੱਟ ਲਈ, ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਲੂੰਧਰੇ ਗਏ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਹੋਰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਚਲੇ ਗਏ।

ਅਗਲਾ ਕਾਰਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਉਹ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਲੜੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੇਤਾ ਐਲਾਨਿਆ। ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਗ਼ਦਰੀ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾ ਰਹੇ

ਸਨ। ਸਿੱਖ ਦੇ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗਭਗ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਖੂਨ ਡੋਲ੍ਹਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਫਿਰ ਉਹੀ ਮੁਗਲ ਸਿਤਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਫਿਰ ਘੁਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਹ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਪੰਜਵੇਂ ਅਤੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਅਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ' ਦੇ 'ਲਾਲਾਂ' ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਭਿਅੰਕਰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨੂੰ ਡੋਬਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਵੈਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੀ ਲਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਕਿ "ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲੱਭਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ" ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਨਾ ਕਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਕਿਸੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੜ ਨਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਲਾਇਆ।

ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ ਤੇ ਜੌਨ ਲਾਰੈਂਸ (ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾੜ੍ਹਾ ਕੇਸ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਗੌਰਡਨ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਇਹ ਇਕ ਤਕੜੀ ਨੀਂਹ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ੧੮੫੭ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਤੀ

ਉੱਤੇ ਆਈ ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।"

ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ ਜਦ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਭੋਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਗ਼ਦਰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਉਸੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

ਇਹ ਤੱਥ ਮੁੱਢੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਰਹੇ ਜਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਅਗਰ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਗ਼ਦਰ) ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ੨੦% ਧਰਤੀ (ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ) 'ਤੇ ਲੜਿਆ ਗਿਆ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਕੀ ਪੈਮਾਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਇਹ ਲੋਕ 'ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ' ਦਾ ਨਾਂਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਖਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਏ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਾਂਗੇ? ਕੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਇਸ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀਆਂ? ਕਿਉਂ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਪਲਟਣਾਂ ਬੈਰੂਨੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜੀਆਂ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੌਰ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਗ਼ਦਰ

ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਇੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਕੁਝ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਤੇ ਕੁਝ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਰੋਪੜ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕ ਟੁਕੜੀ ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਰਦਾਰ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਲਹਿਰਾ ਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ੫ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਅੰਬਾਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰੇ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਫ਼ਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। (ਸ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ) ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ.ਡੀ. ਫੋਰਸਿਥ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਪੂਰੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਿਸ ਪਹਿਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜਾਂ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਉਹ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਸੀ।'

੩ ਜੂਨ ੧੮੫੭ ਨੂੰ ੩੭ਵੀਂ ਦੇਸੀ ਪਲਟਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ 'ਲੁਧਿਆਣਾ ਸਿੱਖ' ਕਰਕੇ ਵੀ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ੪੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਬਰੇਲੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਝਾਂਸੀ ਦੀ ੧੨ਵੀਂ ਰਜਮੈਂਟ ਦੇ ੨੧ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਮਾਓ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ੮੦ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਆਗਰੇ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਪਟ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ 'ਤੇ ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲੋਅ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕਰ ਸਕੇ, ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ■

ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਅੰਦਰ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ

ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ

ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਗ਼ੈਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ, ਰਾਜ ਦੀ ਜੂਹ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਇਕਹਿਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਟੀਚਾ ਮਿਥਦੀ ਹੈ। ਆਸ਼ੀਸ਼ ਨੰਦੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕੌਮ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਇਕਪੂਰਤਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਨਰਮ ਪਦ ਹੈ।'

ਇਕਰੂਪਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਜਿਸਮਾਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਖ-ਧਾਰਾ' (ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ) ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ, ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਦੇ ਆਗੂ ਨਿਰੰਤਰ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਭੈਅ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਭੈਅ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਉਹ ਨੈਸ਼ਨਲਿਜ਼ਮ (ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ) ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸਟੇਟ ਦੀ ਉਚਿਤਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਤੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ 'ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ' ਸਭ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਗਾਰੰਟੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ-ਭਾਗ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਵਰਗ, ਰਾਜ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ 'ਚੋਂ ਲੱਭਦੇ ਹਨ।

ਸਟੇਟ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ 'ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਰੋਕਾਰ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕਦਰ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਉਨਮਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਕਰੂਰਤਾ ਨਾਲ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦਾ ਹਿੰਸਕ ਰੁਖ਼ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਹਿ ਕੇ ਵਾਜਬ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਦੇਸ਼ ਭਗਤ' ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ, ਇਸ ਦੀ ਗਮਾਇਤ ਕਰਨ, ਇਸ ਨੂੰ 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਰਾਈ' ਵਜੋਂ ਸਹਿਣ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਵਰਗ ਸਟੇਟ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟੜ ਆਲੋਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ 'ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ' ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਸਟੇਟ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਗਮਾਇਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਅਨਿਆਂਪੂਰਨ ਰਾਜ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਸਲੀ ਭਾਵ 'ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਸਮਰੱਥਾ

ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਫ਼ੌਜੀ ਬਲਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤੇ ਗੁਣਵਤਾ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਇਜ਼ਾਫ਼ਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈੱਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ' ਦਾ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਇਹ ਬਲ 'ਲੋਕਾਂ' ਦੀ ਨਹੀਂ, 'ਰਾਜ' ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਨੁੱਖਬੰਦੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਕਰੂਪਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸਰਦਾਰ ਵਸੀਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਿਰਜੀਆਂ ਤੇ ਤਰਾਸ਼ੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਦਾ ਸਮੂਹਿਕ ਜੀਵਨ ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੈਂਠ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਸਮਾਜਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿਹੜੀ ਭੂਮਿਕਾ ਧਰਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹੀ ਭੂਮਿਕਾ ਰਾਜ ਦੀ (ਸਰਕਾਰੀ) ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਹੈ।

ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਸੈਕੂਲਰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਗੰਭੀਰ ਜੁਰਮ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਦਲੇ ਕਠੋਰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ ਨਿਯਮਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਜ਼ ਉੱਤੇ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਨਿਰੋਲ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਰਸਮੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਬਲਕਿ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ

ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ-ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਰਾਜਸੀ ਦਲਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਬਾਰੇ 'ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ' ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਰਤੋੜ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤਾਂ (ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ, ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ (ਪ੍ਰੈੱਸ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਆਦਿ) ਦੀ ਅਸਰਦਾਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਜੂਹ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਸਾਂਝਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁ-ਕੌਮੀ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰੀ ਸਮਾਜਾਂ ਅੰਦਰ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਜ਼ਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੱਤ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕੀਤੀ ਚੋਣ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਖੇਤਰ ਅਰਥਾਤ ਕੌਮੀ ਨਾਇਕਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਉਤਸਵਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਛੁੱਟੀਆਂ, ਰਹੂ ਗੀਤਾਂ, ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਇਨਾਮਾਂ ਤੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮਕਰਨ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁ-ਕੌਮੀ, ਜਾਂ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਅਮਲੀ ਭਾਵ 'ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਰਗ' ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਸਾਂਝਾ ਨਜ਼ਰੀਆ' ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅਮਲ ਦੌਰਾਨ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਠੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਤੇ ਗ਼ੱਦਾਰੀ ਦੀ ਹਿੰਦੂਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ

ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਕੁ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਕਈ ਸਾਰੇ ਸਥਾਨਕ ਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਮੇਲ ਸਦਕਾ, ਸੈਕੂਲਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਖੋਰਾ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਧਰਮ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਮੁੱਖ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਆਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ ਹੈ।

ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਨਸ਼ਾਹੀ ਕੋਲੋਂ ਸੱਤਾ ਖੋਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ, ਆਪਣੇ

ਰਾਜ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ, ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਨਸਾਹੀ ਨੂੰ ਬਲਗੀਣ ਕਰਨ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਭਿਆਲੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰਾਜਸੀ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਲਗਭਗ ਇਕ ਸਦੀ ਤੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਂਝ, ਅਪਣਤ ਤੇ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗਾਂ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਜਮਾਂਦਰੂ ਖਾਸੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜੀ ਆਰਥਿਕ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਚੋਖਾ ਇਜ਼ਾਫਾ ਕੀਤਾ।

ਪਰੰਤੂ ੧੮੫੭ ਦੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਨੇ ਇਸ ਸਮੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬਸਤੀਵਾਦ ਰਾਜ ਦੀ ਪੁਸ਼ਤਪਨਾਹੀ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਹਿੰਦੂ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੋਟ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਗਲਬੇ ਦੇ ਸਤਾਏ ਦਲਿਤ ਤੇ ਆਦਿ-ਵਾਸੀ ਵਰਗਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੇ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਓਟ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਹ-ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਗਲਬਾ-ਪ੍ਰਸਤ ਰੁਚੀਆਂ ਤੋਂ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ, ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਵਾਸਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਤੇ ਓਟ-ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਸਾੜੇ ਤੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲ ਉੱਠੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ 'ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ' ਤੇ 'ਗੱਦਾਰੀ' ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜੇ ਦਾ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਸੂਤਰ ਘੜ ਲਿਆ।

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ 'ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ' ਦਾ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਲਕਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ 'ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ' ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਕੁਕਰਮ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਪਰਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡਣ ਲਈ ਇਸ ਸੂਤਰ ਦੀ ਨਿਰਸੰਕੋਚ ਤੇ ਨਿਰਲੱਜ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਲਗਭਗ ਇਕ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਰਹੇ ਅਪਣਤ ਭਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਭਾਈਵਾਲੀ ਦੇ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਤੱਥ ਨੂੰ ਮੱਕਾਰੀ ਨਾਲ ਛੁਪਾ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀ ਹਿੰਦੂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਰਹੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ

ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਵਰਗ ਨੇ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ। ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਪੇਸ ਉੱਤੇ ਇਸ ਕਦਰ ਸਰਬ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਕਿ ਹਰ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤਾਂ, ਹਿੰਦੂਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀਆਂ ਤੱਕ, ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਰਾਜਸੀ ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਰਾਜਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਮਸਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ, ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਝਟਪਟ ਆਪਣਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੀਡੀਏ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੋਸ਼ਪੂਰਨ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੋਨਸਟਰੀਮ ਮੀਡੀਏ ਦੇ ਖਾਸੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੋ ਤੱਥ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਕ ਅਕੱਟ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਗਲਬਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਏਨਾ ਹੀ ਅਹਿਮ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਗ਼ੈਰ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਬੇਹੱਦ ਨਿਗੂਣੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੀਡੀਆ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਹਿੰਦੂ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸਟੇਟ ਦੀ ਹੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਾਹਕ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ (ਅਸਲ ਵਿਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਹਾਕਮ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ, ਮੀਡੀਏ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤਾਂ, ਸੰਕਲਪ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵਾਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘੇ ਉਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ ਹਾਕਮ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਲੱਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਅਸੂਤੋਸ਼ ਵਾਰਸ਼ਨੇਅ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, "ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਰੂਪ (ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ) ਏਨੇ ਡੂੰਘੇ ਉਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਛੇਤੀ ਕੀਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਅਰਥ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।" ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮੋਨਸਟਰੀਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅੰਦਰਲੇ ਕੁਝ ਕੁੰਜੀਵਤ ਸੰਕਲਪ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ, ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ, ਜਾਤਵਾਦ, ਖੇਤਰਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ, ਦਰਿਸ਼ਤਗਰਦੀ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ, ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਬਲਿਕ (ਰਾਜਸੀ) ਜੀਵਨ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦੀ ਭਾਰੂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਸਰੰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅੰਦਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਮੋਨਸਟਰੀਮ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜਨਤਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਥੇਬੰਦਕ ਜੁਗਤੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਰੂਪਕਾਂ ਤੇ ਇਸਤਲਾਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਅਮਲ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੂਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ 'ਭਾਰਤੀ' ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ 'ਹਿੰਦੂ', 'ਸਿੱਖ' ਜਾਂ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਹੈ। ਇਹ ਸੂਤਰ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਦਾ ਨੀਤੀ ਮੰਤਰ ਹੈ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ, ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਪੂਰਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਿਗਣਤੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਰਨਾ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੁੱਖ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਦੀ ਲਾਲਚ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣੀ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਖਿੰਡ ਭੱਠ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਰੋਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਟੇਟ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਗਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਲੋਂ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਅੰਦਰਲੇ ਲਿਬਰਲ ਤੇ ਸੈਕੂਲਰਿਸਟ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹੁਦਿਆਂ, ਰੁਤਬਿਆਂ ਅਤੇ ਇਨਾਮਾਂ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਚੋਗਾ ਪਾ ਕੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਉਹ ਬ੍ਰਹਿਗਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਤੇ ਖੈਰ-ਖੁਆਹ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਗਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਬਰਲ ਤੇ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀ ਸੈਕੂਲਰਿਸਟ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਸੀ ਏਜੰਡਾ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਨੇਸ਼ਨ ਸਟੇਟ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਸੀ ਲੋੜ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਵੇਖਿਆ, ਪੜਚੋਲਿਆ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਤੀਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਜਿਹਾ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ, 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੇਵਾ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਅਕੀਦੇ ਨਾਲ ਕਿ 'ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੀਤ ਦਾ ਜੋ ਅਕਸ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ'। ■

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ

ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ

ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ 'ਸਿੰਘ ਸਭਾ' ਲਹਿਰ ਵਰਗੀ ਵੱਡੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ 'ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ' ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ "ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨੁ ਕਰਾਇਆ ॥"

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਧਰਮ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਾਤ-ਵਰਣ ਦੇ ਵੰਡ-ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਅਖੌਤੀ ਨੀਚ ਜਾਤ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਕੂਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤ ਜਾਣ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਫਰਮਾਇਆ: "ਜਾਣਹੁ ਜੋਤਿ ਨ ਪੂਛਹੁ ਜਾਤੀ, ਆਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਹੇ ॥" (ਅੰਗ: ੩੪੯)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ 'ਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉੱਚੀ-ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਥੇ ਸਿਰਫ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਭਲੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

"ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ

ਨਵੇ ॥ ਜਿਨ੍ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ, ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥" (ਅੰਗ: ੪੬੯)

ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਾਰਿਆ:

"ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਇਕਾ ਛਾਉ ॥" (ਅੰਗ: ੮੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ 'ਚੋਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਡੂੰਮ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਫਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਉੱਚ ਜਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਤਰਖਾਣ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ।

"ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ, ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥

ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ, ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥

ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ, ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸੀਸ ॥" (ਅੰਗ: ੧੫)

ਤੀਜੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ

ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਫ਼ਰਕ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਵਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਜਾਤਿ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕਰੀਅਹੁ ਕੋਈ ॥ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿੰਦੇ ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਈ ॥

ਜਾਤਿ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕਰਿ ਮੂਰਖੁ ਗਵਾਰਾ ॥ ਇਸੁ ਗਰਬੁ ਤੇ ਚਲਹਿ ਬਹੁਤੁ ਵਿਕਾਰਾ ॥” (ਅੰਗ: ੧੧੨੭)

ਇਕ ਵਾਰ ਦੋ ਭੱਲਾ ਖੱਤਰੀ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਦੌਲਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਿਥੀਮਲ ਅਤੇ ਤੁਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ‘ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਡੀ ਜਾਤ ਇਕੋ ਹੈ।’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ, ‘ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦੇਹ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੀਵ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜਾਤ ਹੈ।’ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਪਾੜਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰੀਤ ਵੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਸਰੋਵਰ ਬਣਵਾਏ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਕੇ ਚਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਪਿਆਰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਚਾਰੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚੋਂ, ਭਾਈ ਸਦਾ ਨੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਲਾਜਵੰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਾਇਕ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ (ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਕੇ ਚਹੁ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ “ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਜਨਮੇ ਗਵਨੁ ਮਿਟਾਇਆ” ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਕੁਲ, ਵੰਸ਼,

ਜਾਤ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਤੱਕ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ, ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਜਾਤ ਪੁੱਛੇਗਾ, ਸੋ ਤਨਖ਼ਾਹੀਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸੁਲ੍ਹਾ-ਸਫ਼ਾਈ ਲਈ ਬਾਸ਼ਰਤ ਤਜਵੀਜ਼ ਭੇਜੀ ਕਿ, (ਅਖੌਤੀ) ਸਵਰਨ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ‘ਸੂਦਰਾਂ’ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ (ਅਖੌਤੀ) ਸਵਰਨ ਜਾਤਾਂ ਲਈ ਪੰਗਤ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਖਾਰਜ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, “ਇਨ ਗਰੀਬ ਸਿਖਨ ਕੋ ਦਉੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ॥ ਯੇਹ ਯਾਦ ਕਰਹਿੰ ਹਮਰੀ ਗੁਰਿਆਈ ॥”

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਨਿੰਘਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਜਿਊਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਗੌਰਵ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਹਾਦਰੀ, ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਠੋਸ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਤਾੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ।

ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਦਸ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ੨੩੯ ਸਾਲ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਗਾਸ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲਤਾ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਤ, ਵਰਣ, ਕੁੱਲ, ਰੰਗ, ਅਮੀਰੀ-ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਵਾਦੀ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ 'ਚ ਨਪੀੜ ਅਤੇ ਲਿਤਾੜ ਕੇ ਰੱਖੇ ਨਿਬਾਵੇਂ, ਨਿਆਸਰੇ ਲੋਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲੱਗੇ।

ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ 'ਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਕਿਵੇਂ ਆਈ ?

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ‘ਜਾਤ-ਪਾਤ’ ਦਾ ਸੂਖਮ ਬੀਜ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਫੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮਿਸਲਾਂ ਵਿਚ ਉਹੀ ਲੋਕ ਭਰਤੀ ਹੋਏ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੀ ਰਲਿਆ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਏ.ਸੀ. ਬੈਨਰਜੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨੀ ਵਰਗ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਨੁਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਉੱਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਬਿਪਰਨ ਕੀ ਰੀਤ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਆਨਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਅਮਲ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਤੇ ਆਨਮਤੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਕਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਏ। ਕੁਝ ਕੁ ਰਾਣੀਆਂ ਵੀ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਸਤੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਜੱਟ-ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ-ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੱਟ-ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਜੱਟ-ਸਿੱਖ (ਕਥਿਤ ਦਲਿਤ) ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੁੱਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੱਟ ਵੀ ਕਥਿਤ ਦਲਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇੰਦੂ ਭੂਸ਼ਨ ਬੈਨਰਜੀ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ‘ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਕ ਜੱਟ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘਟੀਆ ਜਾਤ ਦੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਰਾਜਪੂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।’ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਲਵਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਜੱਟ-ਸਿੱਖ ਆਰਥਿਕ

ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ 'ਚੋਂ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ 'ਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਅਖੌਤੀ ਸੂਦਰ ਆਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ 'ਚੋਂ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 'ਜਾਤ-ਪਾਤ' ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੁਕਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਉਥੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦਲਿਤ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਬੰਦ

ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ, ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ੧੦ ਤੋਂ ੧੨ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੨੦ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਤਹਿਤ ਜੱਲਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ 'ਚ ਕਥਿਤ ਪੱਛੜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ੧੧ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਮਤਾ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਪੱਛੜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰ. ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਾਵਾ ਨੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭੁੱਚਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੁਰੀਤੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼

ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਪੁਜਾਰੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜੇ ਰਹੇ। ਅਖ਼ੀਰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮੁਖਵਾਕ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਹੁਕਮ ਆਇਆ: ਸੋਰਠਿ ਮ: ੩ ਦੁਤੁਕੀ॥

ਨਿਗੁਣਿਆ ਨੇ ਆਪੇ ਬਖਸਿਸ ਲਏ ਭਾਈ, ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਲਾਇ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਉਤਮ ਹੈ ਭਾਈ, ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇ॥... (ਅੰਗ: ੬੩੮)

ਸੰਗਤਾਂ ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ 'ਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਅਖ਼ੀਰ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਪੱਛੜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਵਨਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੀ। ਅਖ਼ੀਰ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਛੱਡਣੇ ਪਏ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਹੋਇਆ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ

ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਥਿਤ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਆਰੰਭੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ੧੪ ਮਾਰਚ ੧੯੨੭ ਨੂੰ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ, 'ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਜਾਤ ਵਿਚੋਂ ਸਜ ਕੇ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਪੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਅਭੇਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ।' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਮਤਾ ੧੫ ਮਾਰਚ ੧੯੨੭ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨਾ ਲਿਖੇ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਿਤ ਦਲਿਤ ਜਾਂ ਪੱਛੜੀਆਂ ਆਖੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ 'ਚ ਬਰਾਬਰ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂਕਰਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਰਗੀ ਸੰਸਥਾ 'ਚ ਵੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਭਾਰੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੨੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੮੫ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਇਕ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ, 'ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਸਿੰਘਣੀ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਤ, ਗੋਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੇ। ਜਾਤ, ਗੋਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਮਨਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।' ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਰਗੀ ਸਿਰਮੌਰ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰ, ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਗੋਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ? ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਪਾਸੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ

'ਤੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸੂਖਮ ਗ਼ਲਬਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੀ, ਅਨੇਕਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੇੜੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਮੰਝਧਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕੀ। ਸੰਨ ੧੯੩੬ 'ਚ ਜਦੋਂ ਦਲਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਸੀਹਾ ਡਾ. ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਦਕਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮਨੁੱਵਾਦੀ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ, ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਡਾ. ਅੰਬੇਦਕਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਸਮਰਥਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ।

ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਉੱਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਕਾਬਜ਼ ਰਹੇ 'ਮਹੰਤਾਂ' ਵਲੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਅੱਜ ਵੀ, ਕਈ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਪਰੰਪਰਾ' ਬਣ ਕੇ ਬੇਰੋਕ ਜਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਕੁਰੀਤੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਤ ਕਥਿਤ ਦਲਿਤ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਵਾਦੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵੱਖਰੇ ਬਾਟੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪੰਗਤ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਣ ਸਦਕਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਜੱਟਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਪਾੜਾ ਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸੁੰਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਜਾਤ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਤੱਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਿਤਾੜੇ ਤੇ ਨਿਆਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਲੋਕ ਸਾਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ

ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਡੇਰਾਵਾਦ ਵੀ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਸ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ, ਸਾਂਝੇ ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਣਾ ਕੇ ਚਾਰੇ ਵਰਣਾਂ, ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲੇ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ 'ਸਿੰਘ ਸਭਾ' ਲਹਿਰ ਵਰਗੀ ਵੱਡੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ 'ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ' ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ "ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨੁ ਕਰਾਇਆ॥" ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਿਤਵੇ ਬਰਾਬਰਤਾ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ, ਰਵਿਦਾਸੀਏ ਸਿੱਖ, ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਸਿੱਖ, ਸ਼ਿਕਲੀਗਰ ਅਤੇ ਵਣਜਾਰੇ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਅਟੱਟ ਅੰਗ ਸਮਝ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਦੇ 'ਅਨੰਦ ਸੰਸਕਾਰ' ਅਧਿਆਇ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸਿੱਖ ਸਿੱਖਣੀ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਗੋਤ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'

ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਚਾਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਸਹੀ ਰੂਪ 'ਚ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁੰਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ 'ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ' ਨੂੰ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ 'ਚ ਬਰਾਬਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ■■

ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਐਟਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵੀ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਅਣਡਿੱਠ ਐਟਮ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਇਕ ਅਥਾਹ ਬਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਬਲ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਥੱਰ-ਥੱਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਰ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। “ਫੂਟੋ ਆਂਡਾ ਭਰਮ ਕਾ ਮਨਹਿ ਭਇਓ ਪਰਗਾਸੁ ॥ ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ ॥੧॥” (ਮਾਰੂ ਮ.੫, ਅੰਗ : ੧੦੦੨) ਦੇ ਮਹਾਂ-ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਦ ਕੀਤੀ ਜਨਤਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮਾਨਵ ਬਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ

ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੁਮਾਂਚਿਕ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਉਣਤਾਈ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤਾ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਕੁਰ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਬੇ-ਅਣਖ ਹੋ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। “ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥” (ਅੰਗ : ੪੬੯) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਾ ਰਹਿਣੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹਿਣੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਹਿਣੀ ਸੁਥਰੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਐਸੀ ਸੰਗਤ ਬਣੀ ਜਿੱਥੇ ਮਰਦ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਐਸੀ ਹੀ ਘਾਲ ਘਾਲੀ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ਸਮ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਹੋਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅੰਗ ਹੀ ਬਣ ਗਏ। “ਪਏ ਕਬੂਲੁ ਖਸੰਮ ਨਾਲਿ ਜਾਂ ਘਾਲ ਮਰਦੀ ਘਾਲੀ ॥” (ਅੰਗ : ੯੬੭) ਉਸੇ ਖ਼ਿਆਲ

ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੀਪ ਨਾਲ ਦੀਪ ਜਗੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਲਹਿਰ ਇਕ ਤਗੜੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਹੋ ਨਿਬੜੀ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਅਤੇ ਯਕੀਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਦੇਖਣਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਬਚਨ ਹੀ ਇਹ ਕੀਤਾ, “ਅੱਜ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਭੇਟਾ ਚੰਗਾ ਸ਼ਸਤਰ, ਚੰਗੀ ਜਵਾਨੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਣੀ ਜੇ ਤਾਂ ਕਸਰਤਾਂ ਕਰੋ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਓ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡੋ। ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਕ ਕੌਮੀ ਗੁਨਾਹ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਤਲਵਾਰ ਇਸ ਲਈ ਫੜਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ ਪਹਿਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਚਲਾਉਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ।” ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਨਿਸ਼ਚਾ ਤੇ ਯਕੀਨ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭ ਨੂੰ

ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਅੰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਜੁਆਨੀਆਂ ਭੇਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਹਰ ਘਰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਤਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਮਿਤ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨਮਿਤ ਕੱਢੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਵੱਖ ਗੋਲਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੇ। ਜਵਾਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਾਸ 'ਧਰਮ ਹਿਤ' ਭੇਟ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗੋਲਕ ਵੀ ਦੇ ਜਾਂਦੇ, ਖਰਚ ਪੱਠੇ ਲਈ। ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਦੋ ਡੰਗਾਂ ਦਾ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਮੰਗਦਾ ਅਤੇ ਜੁਆਨੀ ਭੇਟ ਬਦਲੇ ਆਤਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਯਾਚਨਾ। ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਵਹੀਰਾਂ ਹੀ ਚੱਲ ਪਈਆਂ। ਮੈਕਾਲਫ਼ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਵਹੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਕਿ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾਮਯਾਬ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ? ਉਹ ਸਭ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪਾਸ 'ਜ਼ਰ ਖਰੀਦ' ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ "ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਚਨੀ ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਮੁਰੀਦ" ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਚਨੀ ਮਿਟਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਇਕ ਹੈਰਾਨ-ਕੁਨ ਪਰ ਸੁੰਦਰ ਮਿਸਾਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੁੱਲਾਂ ਮਹਿਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਹੀ ਲਿਖਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਬੋਲਦਿਆਂ ਡਿੱਠਾ। ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਤਨਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ।" ਇਕ ਸਿੱਖ ਇਹ ਜਾਣ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੋਤਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੋਤੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਤੋਤੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਦ-ਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ਤੋਤਾ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰੇ,

ਤਾਂ ਉਹ ਤੋਤਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਸਿੱਖ ਇਹ ਸੋਚ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਉਸ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਔਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਵੰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਤੋਤਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ। ਨੌਵੇਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਿਰੋਲ ਪਰਉਪਕਾਰ ਲਈ ਸੀ, ਸੋ ਸਿੱਖ ਵੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਕਰਕੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਜੁਆਨੀਆਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੇਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਰਿਵਾਜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਮੇਲਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਰੀਖੀ ਮੇਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੇਤ ਵਦੀ ਪਹਿਲੀ, ਸੰਨ ੧੬੯੦ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਪੈ ਗਈ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਹਮਲਾ ਅਤੇ ਜਾਇ ਹਮਲਾ ਜਾਂ ਹੱਲਾ ਤੇ ਹੱਲੇ ਦੀ ਥਾਂ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: "ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਰੀਤ ਚਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ। ਕਲਗੀਧਰ ਆਪ ਇਸ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਜੰਗ ਦਾ ਕਰਤਬ (ਮੈਨੂਵਰ) ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਭ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦੇ ਅਰ ਜੋ ਦਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ।" ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਵਤਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਗਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹੋਲੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਖਰੂਦ, ਛੇੜ-ਛਾੜ ਤੇ ਵਿਲਾਸ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਹੋਲੀ

ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ' ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਲਾਲੀ ਹੈ: "ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ।"

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ "ਸੇਵਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ" ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਉਪਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ੧੩੮੫ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਹੋਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਬਾਨ ਚਲੇ ਤੇਈ ਕੁੰਕਮ ਮਾਨਹੁ

ਮੂਠ ਗੁਲਾਲ ਕੀ ਸਾਂਗ ਪ੍ਰਗਾਰੀ ॥

ਢਾਲ ਮਨੋ ਡਫ ਮਾਲ ਬਨੀ

ਹਥ ਲਾਲ ਬੰਦੂਕ ਛੁਟੇ ਪਿਚਕਾਰੀ ॥

ਸੂਉਨ ਭਰੇ ਪਟ ਬੀਰਨ ਕੇ

ਉਪਮਾ ਜਨ ਘੋਰ ਕੈ ਕੇਸਰ ਡਾਰੀ ॥

ਖੇਲਤ ਫਾਗ ਕਿ ਬੀਰ ਲਰੈ

ਨਵਲਾਸੀਲੀਏ ਕਰਵਾਰ ਕਟਾਰੀ ॥੧੩੮੫ ॥

ਸੋ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਲਾਏ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਖਰੂਦ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਖੂਨ ਦੇ ਕੇ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਦਾ ਚਾਅ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਉਥੇ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿੱਜ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਉਥੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਹੈ, ਬਿਖੇੜੇ ਹਨ, ਝੇੜੇ ਹਨ। ਕਨਿੰਘਮ ਨੇ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: "ਇਹ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਸੱਚੇ, ਸੁੱਚੇ ਅਸੂਲ ਲੱਭੇ, ਵਰਤੇ ਅਤੇ ਉਹ ਚੌੜੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਰੱਖੀਆਂ, ਬਣਾਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਮਵਤਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਨਸਲ ਤੇ ਧਰਮ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ, ਅਮੀਰ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਤੇ ਉਚੇ ਤੋਂ ਉਚੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।"

ਹੋਲੀ ਤਿਉਹਾਰ ਸੀ ਸੂਦਰ ਦਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਾਲਕ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਭੇਟ ਦਾ ਦਿਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਦੁਸ਼ਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ

ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਰਾਖਵੀਂ ਨਾ ਦੱਸ ਕੇ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਨੂੰ ਕਰਤਬ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਅਨਿਆਈ ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ, ਮਰਦਾਂ, ਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜੀ ਇਖਲਾਕੀ ਗਿਰਾਵਟ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਵੱਢੀ-ਖੋਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਐਸੇ ਬੰਦੇ ਚੁਣ ਕੇ ਢਾਲ ਲਵਾਂਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਤਨੇ ਸੂਰਮੇ ਤੇ ਜੋਧੇ ਸਨ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਮਰਯਾਦਾਸ਼ੀਲ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵੱਲ ਦਰਸਾਇਆ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਕੌਮੀ ਉਚਿਆਈ ਬਖਸ਼ੀ। ਕਨਿੰਘਮ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਦਸਮੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਾਇਆ, ਉਚਿਆਇਆ, ਸਗੋਂ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਅਮੁੱਕ ਬਲ ਦਿੱਤਾ।”

ਸਿੱਖ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਗਵਾਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਤੇ ਐਟਾਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਤਨਾ ਹੌਂਸਲਾ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੌਮ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿਰੁੱਧ ਤਤਪਰ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਿਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ: “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਵੱਖਰੀ (ਡਿਸਟਿੰਕਟ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਐਗਜ਼ਿਸਟੈਂਸ) ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਰੂਹ ਭਰੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਂਦ ਸਮਾਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦੀ।” ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਹੜ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਚੱਲਣ-ਚਿੱਲਣ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਬੇ-ਤਰਤੀਬਾ ਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਇਕ ਸੰਗਠਿਤ ਘੋਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਗੁਰੂ

ਨਿਸ਼ਚੇ ਦਾ ਅਸਰ ਜਾਦੂ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਜਨਰਲ ਸਰ ਉਮਰ ਕਰੇ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਸਟੇਡੀਜ਼ ਵਿਚ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਵਿਧਾਨ ਘੜਨ (ਲੈਜਿਸਲੇਟਰ) ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਭਗਤ ਵਾਲੇ ਸਭ ਗੁਣ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ-ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਪਵਿੱਤਰ ਜੋਸ਼ (ਨੌਬਲ ਆਰਡਰ) ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਆਪਾ-ਵਾਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ, ਫ਼ਰਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਡਾਢਾ ਫ਼ੌਰੀ ਅਹਿਸਾਸ ਜਗਾਇਆ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ “ਫ਼ਰਜ਼ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾ” ਸਦਾ ਤੋਂ ਸੱਚੇ ਮਜ਼ਹਬ ਤੇ ਫ਼ਤਿਹ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਲੁਕੀਆਂ ਕਲਾਂ ਜਗਾਈਆਂ। ਮੂੰਹ, ਠੀਕ ਲੀਹ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਿਚ ਗੁੰਦ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਵਾਂਗ) ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀਆਨਾ ਤੇ ਸੁਆਰਥੀ ਜੰਗ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕਮੁੱਠ ਹੋ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਮ ਕੋਈ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ‘ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ’ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਬੰਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, “ਲੋਕੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਰਾਮਾਤ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਮੇਰਾ ਉਤਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਓ।” ਫ਼ਿਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੈਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: “ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ, ਅਜੇ ਵੀ ਲੋੜ ਕੋਈ ਦੱਸਣ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਰਾਮਾਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?” ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ, ਨਿਰਜਿੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦੇਣਾ, ਮਨੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚੋਂ ਧ੍ਰਿਕਾਰੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਫ਼ਿਰ ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਬੁਲਾਉਣਾ ਤੇ ‘ਸਤਿ’ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਤੇ ਹਲੀਮੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਆਪ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਜਾਣਾ। “ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ

ਪੀਤੇ” ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ। ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਆਖ਼ਰ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਕਿ “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵਰਗਾ ਪਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਜਨਮੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਫੜਨ। ਅਜਿਹੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਤੋਂ ਬੁਰੇ ਵੈਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕਣਾ ਇਖਲਾਕੀ ਜ਼ਰਮ ਹੈ।” ਕੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉਤੇ ਟਕਰਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲੈ ਦੇਣੀ। ਹਲਵਾਈ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਇਕ ਢਿੱਲੜ, ਪੇਟੂ, ਬੇਡੌਲ ਤੇ ਨਿਰਜਿੰਦ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਲਵਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲਈ। ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਵਧਿਆ। ਘੋੜਾ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਗਾ ਕੇ ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਉਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਨਜ਼ਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, “ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਤਕੜਾ ਹੋ, ਇਸ (ਹਲਵਾਈ) ਉਤੇ ਵਾਰ ਕਰ, ਮਾਰ ਦੇ ਤੇ ਘੋੜਾ ਖੋਹ ਲੈ।” ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੇਧ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਜਾ ਕੇ ਹਲਵਾਈ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਣ ਲਈ ਉਮੜਿਆ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਈ। ਪਰ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਢਾਲ ਉਤੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ।

ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੇ, ਪਰ ਸਭ ਅਸਫਲ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਘੋੜਾ ਵਧਾ ਕੇ ਬਲ ਨਾਲ ਐਸੀ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੀ ਕਿ ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਘੋੜਾ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਹਲਵਾਈ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਦੇਖ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੀਖਨ ਖ਼ਾਂ, ਨਜ਼ਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮ ਆਈ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਸ਼ਕਤੀ ‘ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ’ ਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿਰਫ ਨਜ਼ਾਬਤ ਖ਼ਾਂ, ਭੀਖਨ ਖ਼ਾਂ, ਹਰੀ ਚੰਦ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ, ਅਬਦਾਲੀ, ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ■■

ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ

ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣਾ, ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦੇਣਾ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਨੀਯਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ, ਯੁੱਧ-ਕਲਾ, ਬੀਰ-ਰਸ ਤੇ ਚੁਸਤੀ-ਫੁਰਤੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਅਰੰਭੀ। ਇਸ ਅਹਿਮ ਮੌਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨੇਜ਼ਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨੀ, ਬਰਛੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿੱਲੇ ਪੁੱਟਣੇ, ਦੋ-ਦੋ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਜਣੇ ਨੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬ ਕਰਨੇ, ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨੀ, ਢਾਲਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗਤਕੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਚੁਸਤੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ, ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਓਧਰ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵੰਡਦੇ।

ਓਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅੱਜ ਵੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ 'ਤੇ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਇੰਝ ਲੱਗੇ ਜਿਵੇਂ ਦੀਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੀਵਾਲੀ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਚਾਹੇ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਵਣ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਤੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਈ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਵੇਖਣ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ।

ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸੰਨ 1699 ਈ: ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨੀਲੇ ਬਾਣੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਭਾਈ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ:

ਇਉਂ ਉਪਜੇ ਸਿੰਘ ਭੁਝੰਗੀਏ, ਨੀਲ ਅੰਬਰ ਧਾਰਾ।

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਜਾ)

ਸੀਸ ਕੇਸ ਨੀਲ ਅੰਬਰੀ

ਸਿੰਘ ਸੰਭਿਆ ਤੇਜ ਨਿਵਾਸ।

(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤਹਿਤ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ, ਨੀਲਾ ਦੁਮਾਲਾ (ਦਸਤਾਰ) ਸਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਵਜੋਂ, ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਫੌਜ ਜਬਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਢਾਲ ਬਣ ਕੇ ਸਚਾਈ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਫੌਜ ਸਜਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ ਵਜੋਂ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ 'ਚ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਵਿੱਚ 40 ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਮਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਸੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਜੰਗ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਤਰਨਾ ਦਲ ਦੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਆਉਣਾ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਫੌਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਣ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਜਥੇ ਬਣਾਏ, ਫਿਰ 12 ਮਿਸਲਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪੇ ਗਏ।

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪਾਏ ਗਏ। ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕੱਟੇ ਗਏ, ਖੋਪਰੀਆਂ ਲਾਹੀਆਂ, ਚਰਖੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹੇ ਗਏ, ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰੇ ਗਏ, ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰ ਕੇ ਹਾਰ ਪਰੋ ਕੇ ਪਾਏ ਗਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ

ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖੀ ਵਧਦੀ ਗਈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਣੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ, ਸੁੱਚ-ਸੋਧ ਤੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਸੁੱਖ ਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਢਿੱਲ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਬਾਣਾ ਤਾਂ ਕੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਲਟਾ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਕੇ ਕੇਸ ਕਟਵਾ ਕੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਹਨਤ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਆਪਣਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸਜਾਉਣਗੇ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਰਨਗੇ? ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਿੰਘ ਹਨ ਪਰ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਵੇਂ ਭੁਝੰਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲਾ ਉੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ, ਸਚਾਈ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ, ਜਬਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣ ਤੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਕੱਟੀ ਕਰਨ ਦੀ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਸੋਧਾ ਲਾਉਂਦੇ (ਚਾਹਟਾ ਛਕਾਉਂਦੇ) ਸਨ, ਪਰ ਬਾਣੇ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ, ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਢਿੱਲ ਕਾਰਨ ਕਈ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਣੇ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਲੋੜ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਸੰਪਰਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਾਡਲੀ ਫੌਜ ਅਖਵਾਉਣ ਦੀ ਸਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਨਿਹੰਗ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਰਲ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨ ਤਾਂ ਹੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ■■

ਉਸ ਦਿਨ ੨੯ ਮਾਰਚ ਸੀ

ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ੧੦-੧੧ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਇਲਿਅਟ, ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ ਤੇ ਹੋਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਅੱਜਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਮੁਰਦੇਹਾਣੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਲਾਭ (ਲਾਲਚ) ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਦਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਰਹੇਗਾ, ਉਹ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਉੱਕਣਗੇ।

ਸੰਨ ੧੮੪੯ ੨੯ ਮਾਰਚ ਦਾ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਚੰਦਰਾ ਦਿਨ ਸੀ..... ਕਿੰਨਾ ਮਨਹੂਸ ਦਿਨ ਸੀ.....ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਵਿੱਚ 'ਗੁਲਾਮੀ' ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਰੰਕ ਬਣ ਗਏ ਸਾਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਾਡੀ ਡੇਢ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਗਲ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੂਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਤਕ ਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਇਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰਬਾਰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਬਾਰ ਸਵੇਰੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕ (ਸ: ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਬੀ.ਏ) ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ੧੦-੧੧ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਇਲਿਅਟ, ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ ਤੇ ਹੋਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਅੱਜਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਮੁਰਦੇਹਾਣੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।”

ਇਲਿਅਟ ਨੇ ਜੋ ਹੁਕਮ ਪੜ੍ਹਿਆ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

“ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਲਾਭ (ਲਾਲਚ) ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਦਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਰਹੇਗਾ, ਉਹ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਉੱਕਣਗੇ।”

ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜੇ ਬਾਲਕ ਹੈ, ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ

ਲਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਐਲਾਨਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਹ ਵੀ ਧਾਰਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਯੂਨੀਅਨ ਜੈਕ ਫਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। (੧੪ ਅਗਸਤ ੧੯੪੭ ਨੂੰ ਉਸੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਜੈਕ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ)।

(ਮਾਰਚ ੨੯, ੧੮੪੯ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮੀ-ਦਿਨ), ਪੰਨਾ ੧੩-੧੪)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ, ਕੀਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ, ਤੋੜੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ, ਕੀਤੀਆਂ ਵਾਅਦਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠ ਲੈ ਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਵਿਦਵਾਨ ਇੱਕ-ਮੱਤ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਇੱਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਿਸ਼ਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਓਥੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਵੀ ਸੇਧਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸੰਨਿਆਸ, ਜਾਤ-ਵਰਣ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਿਆਗ, ਜੰਗਲਾਂ-ਪਰਬਤਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ 'ਭਗਤੀ' ਕਰਨ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਨਿਆਸ, ਮੱਠ-ਵਾਦ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਮਲੀ (ਵਿਹਾਰਿਕ) ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ, 'ਜਾਬਰ' ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਉਚਾਰੀ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਬਾਬਰ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬੀ-ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਬਾਰ, ਬਘਿਆੜ, ਜਨਤਾ ਦਾ ਰੱਤ ਚੂਸਣ ਵਾਲੇ, ਕਸਾਈ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਲਾਸੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੱਤਰੀਆਂ (ਕਲੱਤਰੀਆਂ) ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰਮਤਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਡਰਪੋਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਧਰਮ-ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ (ਕਤੇਬਾਂ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਵਸਤਰ-ਪਹਿਨਣ ਗੱਲ ਕੀ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।...ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਬਿੰਬਾਵਲੀ) ਵਰਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਕੋਈ ਇਤਫ਼ਾਕੀਆ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦੀ ਸੀ।

ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਈ; ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣੀ ਪਈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਪਈਆਂ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਪੁੱਤਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਚਾਰ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਇਸ ਤੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਤੇ ਅਕਹਿ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੱਚ, ਧਰਮ, ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉੱਠਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ:

ਲਿਖਨ ਕਾਜ ਸੁ ਗੁਰੂ ਹਮਾਰੇ, ਸੀਸ ਦੀਓ ਨਿਜ ਸਨ-ਪਰਵਾਰੇ ॥੨੧॥

ਚਾਰੇ ਪੁਤਰ ਜਾਨ ਕੁਹਾਏ, ਸੋ ਚੰਡੀ (ਤਲਵਾਰ) ਕੀ ਭੇਟ ਕਰਾਏ।

ਹਮ ਕਾਰਨ ਗੁਰ ਕੁਲਹਿ ਗਵਾਈ, ਹਮ ਕੁਲ ਰਾਖੈ ਕੌਣ ਬਡਾਈ ॥੨੧॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ (ਪ੍ਰਾਚੀਨ) ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ, ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਕੀਕੀ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣੇ, ਅੰਤ ੭ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੯੯ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਿੱਖ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਓਦੋਂ ਤਕ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਕੇਵਲ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਸਤਲੁਜ-ਪਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੦੯ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਸੰਧੀ (ਅਹਿਦਨਾਮੇ) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਦਖ਼ਲ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਡੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ ੧੭੩੭ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੭੬੫ ਤੋਂ ੧੭੮੭ ਤਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ੧੫ ਹਮਲੇ

ਕੀਤੇ ਸਨ। ਮਾਰਚ ੧੭੮੩ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਝੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਜਿਹੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਓਧਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹੋ ਕੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ (ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨ) ਲਈ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਸੂਰ, ਮੁਲਤਾਨ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਹਜ਼ਾਰਾ, ਨੁਸ਼ਹਿਰਾ ਅਤੇ ਲਦਾਖ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਧਰ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਇੱਕ ਲੱਖ, ਪੰਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਗਮੀਲ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ (੨੭ ਜੂਨ, ੧੭੩੯) ਦੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਇੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਡੋਗਰੇ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਸਿਖਰ ਦੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਉੱਚ-ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨਾਲ ਧੁੱਕ ਕਮਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਰਗੇ ਪੰਥ-ਦਰਦੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੰਢ-ਤੁਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਉੱਘੜ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕ ਲਏ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਫ਼ਲ ਹੋਣ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼-ਬਾਜ਼ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਫੌਜ ਤਾਇਨਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਬਰੂਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫੌਜੀ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ

ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤਾਂ ਤੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਗੰਢਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੂਹੀਆਂ ਤੇ ਗੱਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਸਫ਼ਲਤਾ ਸਹਿਤ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਓਦੋਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ (ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਕੂਮਤ) ਨਾਲ ਸੰਧੀਆਂ ਤੇ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਅਹਿਦਨਾਮੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੌਲ-ਕਰਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅੰਤ ਤਕ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੇਜਰ ਜਾਰਜ ਬ੍ਰਾਡਫੁਟ ਵਰਗੇ ਸਰਹੱਦੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰੇਆਮ ਭੜਕਾਇਆ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਸਤਲੁਜ਼ੀ ਪਾਰ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਟੋਲੇ 'ਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ।

ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦਸੰਬਰ ੧੮੪੫ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭ ਹੋਈ ਤੇ ਮੁਦਕੀ, ਫੇਰੂ ਸ਼ਹਿਰ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ), ਬਦੋਵਾਲ, ਅਲੀਵਾਲ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਅਤੇ ਸਭਰਾਵਾਂ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਦਿਕ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਲੜੀ ਗਈ ਅਤੇ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੪੬ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ, ਦਲੇਰੀ, ਪੰਥ-ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਗੱਦਾਰ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਿੱਖ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਠ-ਗਾਂਠ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਚੇਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ੧੩ ਜਨਵਰੀ ੧੮੪੬ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਖੇ ੨੧ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੮੪੬ ਨੂੰ ਹੋਈ। ਜਦ ਸੈਨਾਪਤੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਹੀ ਵਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਹਾਰ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ੨੯ ਮਾਰਚ, ੧੮੪੬ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣ ਗਏ। ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ (ਧਾਰਮਿਕ) ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। 'ਅਠਾਰਵੀਂ' ਸਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ

ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬੀਤ ਗਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁਸ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਪਕੜ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰੀਤਾਂ-ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਭਾਵੇਂ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖ-ਸੋਚ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ। 'ਸਿੰਘ ਸਭਾ' ਵਰਗੀ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਲਹਿਰ ਵੀ ਚੱਲੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿਆਰੇਪਣ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਕਈ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਤੇ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਪਰਵਾਦ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਐਸ਼ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਅੱਡੇ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤਾਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਲਏ ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਅਜੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਵੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ੩੦-੩੫ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਹੋਰ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਬਿਪਰਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਪੀੜੀ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ ਹੈ। ਹਾਲਤ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਨਿਘਰ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਸਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਰੂ-ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਬਚੇ-ਖੁਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਹ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਅਸੀਂ ਬਿਪਰਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ

ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਅਸੀਂ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਮਗਰੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਆ ਲਿਆ। ਸੋ-ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਓਦੋਂ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਛਲ ਨੂੰ ਨਾ ਪਛਾਣਿਆ ਆਪਣੇ ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀ ਮਰਵਾ ਕੇ, ਕਰੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ, ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਜਗਾਇਮ-ਪੇਸ਼ਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੈਣ ਲਈ ਇਸ 'ਪੁੰਨ-ਭੂਮੀ' ਤੇ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਜਿਸ ਅਣਖ, ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਇੱਧਰ ਆਏ ਸਾਂ, ਉਸੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਫਿਰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਿਹਾਂ, ਰੋਸ ਮਾਰਚਾਂ, ਮੋਰਚਿਆਂ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਭਰਨ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇਣ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ।

੧੯੮੪ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਭਿਆਨਕ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਉਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਅਜੇ ਤਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੁਆਉਣ ਲਈ ਕਈ ਆਹਰ-ਪਾਹਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਡੀ ਕਿਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਦਲੀਲ ਅਪੀਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਕਾਤਲ ਛਾਤੀ ਚੌੜੀ ਕਰਕੇ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਈ ਤਾਂ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ ਸੁਖ ਮਾਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਣ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਚਿਹਰੇ-ਮੋਹਰੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕਾਤਲਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਕਾਤਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ 'ਕਾਤਲਾਂ' ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਦੇਣ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ?

ਆਓ ਜਾਗੀਏ! ਆਓ ਸੋਚੀਏ! ਏਨੀ ਲੰਮੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ..... ਆਓ, ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਉਹ ਜੂਲਾ ਪਰ੍ਹਾਂ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ੨੯ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੮੪੬ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਕਾਲੀ

ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ

‘ਅਕਾਲੀ’ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ‘ਅਕਾਲੀ’ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚਲੇ ਉਸ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੁਲਮ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਜੂਝਦਾ ਰਹੇ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹੇ ‘ਅਕਾਲੀ’ ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਰੁਤਬੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਨੇ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਜੋਕੇ ਆਪੇ ਬਣੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨਾਲ ‘ਅਕਾਲੀ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮਸੰਦ ਵਰਗੇ ਉੱਚੇ ਰੁਤਬੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਘਟੀਆ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘਿਰਨਿਤ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। (ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਮਸੰਦ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਰੁਤਬਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ) ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਚੌਧਰਾਂ ਤੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਟਕੇ-ਟਕੇ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ (ਆਪੇ ਬਣੇ) ਅਕਾਲੀ ਕੀ ਜਾਣਨ, ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਹੀ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਕਾਂਗ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਦਮ ਹੀ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਗੈਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚਲੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ: ਹੋਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਉਹ ਬੇੜੀ ਭਲਾ ਪਾਉਣ ਕੀਕੁੰ ਗਲ਼ ਕਿਰਪਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਈ ਓਸ ਵਾਲੀ ਦੀ। ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਜਾਣ ਸਦਾ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਕਾਂਗ ਅੰਦਰ ਛਕ ਲੀਤੀ ਬੂੰਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਲੀ ਦੀ। (ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗੁਣ ਬਹੁਤ

ਉੱਘੜਵੇਂ ਸਨ। ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਸੂਰਮਾ ਅਕਾਲੀ ਅਖਵਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਕਿਸੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ, ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਉਸ ਨੇ ਕਮਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਜਾਂ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੇ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ’ ਲਈ ਕਾਲ ਬਣ-ਬਣ ਕੇ ਆਵਤਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਠਿਨ ਘਮਸਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਲਈ ਜੂਝਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਓ, ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਇਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਇਲਾਕਾ ਬਾਂਗਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸ਼ੀਹੋ ਵਿੱਚ ਸ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੭੬੧ ਈ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ-ਮੌਤ ਦੇ ਖ਼ੂਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖ਼ਾਲਸਈ ਝੜਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੀ ਸਨ।

ਆਪ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਖਲਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਹੋਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਸਤਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਆਪ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਜੁੜ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਕਈ ਬਾਣੀਆਂ ਆਪ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰ ਲਿਆਂਦਾ।

ਆਪ ਅਜੇ ਗੱਭਰੂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ ਜਦੋਂ

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਇੱਕ ਘਾਤਕ ਹਾਦਸੇ ਕਾਰਨ ਚੱਲ ਵੱਸੇ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਘੜਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰੋਲ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲ ਕੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸਿਖਿਆ ਆਪ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:

“ਬੱਚਾ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਬਨਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ! ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੁਲਮ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਬਿਖਲੀਆਂ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗਿਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆ! ਇਹ ਤੇਰਾ ਧਰਮ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਦੀਨ ਹੀਨ ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ, ਸਿਰ ‘ਤੇ ਖੇਡ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਨਿਭਾਈਂ। ਜੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਵਨ ਜੋਤ ਨੂੰ ਇਸ ਅਧਰਮ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਰਬੰਸ ਵੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਹਟੀਂ, ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਰਣ ਵਿੱਚ ਮਰਨਾ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਪਿੱਛੇ ਪੈਰ ਹਟਾਣਾ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲੀ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਮਹਾਨ ਤੇਜਸਵੀ ਜੋਧੇ ਤੇਗਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੈਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ‘ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹੀਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਪਾਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਐਸੇ ਹੋਰ ਬਲੀ ਬੀਰ ਤੇ ਉਮੰਗੀ ਜੋਧੇ ਪੈਦਾ ਕਰੀਂ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੀਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲਾ ਦੇਣਾ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਖੇਡ ਸਮਝਣ।”

(ਜੀਵਨੀ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੨੨-੨੩)

ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਮਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਲਏ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਪੰਥਕ ਅਥਵਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਆਪ ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉੱਥੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ, ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਇਸ ਜਥੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਪ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਸੰਮਤ ੧੮੫੭ ਵਿੱਚ ਆਪ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਨੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਬੁਰਫ਼ਾਗਰਦੀ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਏ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਬਿਪਰ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਿਰਲੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਟੁਕੜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੂੜ ਕੁਸੱਤ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ।

ਸੰਨ ੧੮੦੧ 'ਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲਦੀ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਜਾਗੀਰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਿਮਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਆਪ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਇਨਸਾਫ਼ ਅਧਾਰਿਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਹੋਣ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹੀ ਹਰ ਔਖੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਤੇਗਾਂ ਦੀ ਖਣਕਾਰ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧਾਉਂਦੀ ਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਢਾਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੋਰ ਫੈਲਾਉਣ ਲੱਗੀ।

ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਣ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਅਥਵਾ ਇਨਸਾਫ਼

ਪਸੰਦ ਹਕੂਮਤ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਕਠਿਨ ਮੁਹਿੰਮਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਤੇ ਪਸੀਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਡੋਲਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੋਣਾ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਰਭੈ ਜਰਨੈਲ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਰ ਲੇਪਿਲ ਗ੍ਰਿਫਨ ਦੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਨੂੰਨ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਹਨੇਰ ਦਾ ਦਲੇਰ, ਮਹਾਂਵੀਰ ਤੇ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਯੋਧਾ ਸੀ। ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਹੀ ਅਦਭੁਤ ਹੈ। ਉਹ ਦਰਿਆ ਕਾਬਲ ਉੱਪਰ ਟੇਰੀ ਜੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਵੀਰਤਾ ਦੱਸ ਕੇ ਕੰਮ ਆਇਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ 'ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾਉਣੀ ਨਿਰੋਲ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਤੇ ਵਰਿਆਮਤਾ ਦਾ ਫਲ ਸੀ।”

(ਪੰਜਾਬੀ ਛਾਪ, ਮੇਜਰ ਕਾਰਮਾਈਕਲ ਸਮਾਈਨ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ-੨੪੫੯)

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ ਦੀ ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ:

(ੳ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਮਾ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੰਗੀ ਕਿਰਪਾਨ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤਨਖਾਹੀਏ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ, ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਗਾਥਾ ਹੈ।

(ਅ) ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਖੇ ਸਨ ਕਿ ਇਲਾਕਾ ਜੀਂਦ ਦਾ ਕੰਵਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਕੰਵਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਉਅਸੀਂ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਲੈ ਲਈ। ਦੀਵਾਨ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਸਤਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰੱਖ

ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਆਪ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅਖੀਰ ਗ਼ਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਮਸਲਾ ਸੁਲਝਾਇਆ।

(ੲ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਿਸਟਰ ਮਿਟਕਾਫ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੁਹੱਰਮ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਮਿਟਕਾਫ਼ ਨਾਲ ਆਏ ਮੁਸਲਿਮ ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਜੀਆ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ, ਉਦੋਂ ਓਥੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈਦਾ ਵੇਖ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹੋਣ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੰਦਰ ਬਥਰ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਥੋੜੀ ਤਲਖ ਕਲਾਮੀ ਉਪਰੰਤ ਤੇਗਾਂ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਪਈਆਂ ਤੇ ਚਾਣਚੱਕ ਹੀ ਏਨੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲੀ ਕਿ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਓਥੇ ਲਾਸ਼ਾਂ ਹੀ ਲਾਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਈਆਂ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਖ਼ੁਦ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਮਾਮਲਾ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਮਿਟਕਾਫ਼ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਕਾਲੀ, ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਨ ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਤਾਜੀਏ ਨਿਕਲਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ।

(ਸ) ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਡੋਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾੜਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਨ ਤਨਖਾਹੋਂ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਅਕਾਲੀ ਜਥੇ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਧਾਈਆਂ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਜਾਂਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਂਗਲਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

੧੪ ਮਾਰਚ ੧੮੨੨ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਸੀ ਉਹ, ਜਦੋਂ ਆਪ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਅਰਦਾਸੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਵਾਰ ਕੇ ਦਰਸਾਈ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਚੋਣਵੇਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਸਮੇਤ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੇ, ਦੂਰ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮਲੇ ਲਈ ਇਕੱਠੇ

ਹੋ ਰਹੇ ਪਠਾਣੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰ ਕੇ ਹਟੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਐਨ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਪੁੱਜੀ ਇੱਕ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਸਿੱਧੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ; “ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੋਚਾਂ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦੇ।” ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਫ਼ੌਜੀ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਲੀਲਾਂ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੋ ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਚੁੱਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਸਕਦੇ।”

ਸਾਹਮਣੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਪਠਾਣੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਆਪਣੀਆਂ ਤੇਗਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਲਈ ਨਿੱਤਰ ਪਿਆ।

ਅੱਗੋਂ ਮੋਰਚੇ ਬੀੜ ਕੇ ਬੈਠੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਉਣ

ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਹੱਥੋ-ਹੱਥ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਠਾਣ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਹ ਜਥਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਰੂਦ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਤਕ ਪੁੱਜਣਾ, ਅੱਗ ਦਾ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਆਸਰੇ ਠਿੱਲੂ ਪਏ ਸਨ।

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਇਸ ਸਿਰਲੱਥ ਕਾਫ਼ਲੇ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਨ ਲੱਗਾ। ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੱਗੀ ਤੇ ਘੋੜਾ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਆਪ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲੀ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆ ਪੁੱਜੇ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਕਾਂਗ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਟਕਰਾਇਆ

ਤੇ ਹੱਥੋ-ਹੱਥ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਹਿਰ ਦਾ ਘਮਸਾਣ ਮੱਚਿਆ। ਪਠਾਣ ਵੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਬਘਿਆੜਾਂ ਵਾਂਗ ਝੁੰਜਲਾ ਕੇ ਲੜੇ। ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਹੋਇਆ। ਮੌਤ ਬਣ ਕੇ ਨੱਚ ਰਹੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਉਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਮੰਨੇ ਪਰਮੰਨੇ ਜਰਨੈਲ ਲੋਥਾਂ ਬਣ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਿਛੇ ਦਿਸੇ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਮੈਦਾਨ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਲਈ ਸੀ ਓਥੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉੱਪਰ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ।

ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਇਸ ਕੌੜੀ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਓਸ ਵਰਗੇ ਇੱਕ ਅਕਾਲੀ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਘਾਟ ਰੜਕ ਰਹੀ ਹੈ।

*ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ 'ਵੰਗਾਰ'
98558-31284

‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ

‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਹੁਣ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ, ਡਾਕਘਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਦੇ ਖਦਸ਼ੇ ਆਦਿ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰ ‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ‘ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ’ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲ ਅੰਕ ਵਟਸਐਪ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਟਸਐਪ ਨੰਬਰ ਸਾਡੇ ਵਟਸਐਪ ਨੰਬਰ: 93577-23874 'ਤੇ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨ ਜੀ।

SO KAHIYAT HAI SOORA is Online available at:

1. www.akj.org 2. www.akjmagazine.com

3. Face book 4. Whatsapp

